

קונטרס

זכרון שמואל

לזכר

רבינו הגאון הגדול

רבי שמואל ברוך אליעזרוב זצ"ל

בעל מחבר ספר דבר-שמואל

ר"מ ישיבת פרשבורג

כולל

מכתבי תורה

מילי דהספידא

מאמרי הערכה

מכון מעין התורה

ארגון תלמידי ישיבת פרשבורג

בני ברק

לזכרון עולם

א"מ מוה"ר שלמה יצחק בן מוה"ר יעקב ז"ל

מוה"ר שמואל בן מוה"ר יוסף מאיר יהודה ז"ל

מרת חוה בת מוה"ר רבי יצחק ע"ה

מוה"ר יעקב בן מוה"ר שמואל ז"ל

מרת מרים קילא בת מוה"ר אליעזר זוסמאן ע"ה

מוה"ר יום טוב ליפמן בן מוה"ר יצחק צבי ז"ל

מרת בילא בת מוה"ר מרדכי ע"ה

מוה"ר דניאל בן מוה"ר אביגדור הכהן ז"ל

מרת חנה בת מוה"ר אברהם אבא ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

שפע ברכות

לתלמידי רבינו המנוח זצ"ל
על עזרתם בהוצאת הספר
הרה"ג זאב סג"ל פלדמן שליט"א

הר"ר משה יחיאל רוט הי"ו

הר"ר שמואל לויץ הי"ו
לעי"נ אביו הר"ר פנחס בהר"ר שמואל ז"ל

* * *

ברכה מיוחדת לתלמידי המו"מ בתויר"ש
הבחור משה אברהם פשקוס ני"ו
על סיועו במלאכת העריכה

* * *

ברכת תודה למכון לתצלומי כתבי-יד
בספריה-הלאומית ירושלים

כולם יבורכו ממעון הברכות
בכל מילי דמיטב

שער דמעות

רטט וחלחלה אוחזים בנו, בעת עמדנו בפתח שער ספר הזכרון על שמו ולזכרו
הנעלה והטהור של רבינו האהוב והנערץ רבי שמואל ברוך אליעזרוב זצ"ל, בעל
מחבר ספר דבר-שמואל על מסכת פסחים, שזכינו לשתות ממימיו הזכים והמתוקים
לחיר, לחסות בצילו ולהתבשם מזיו חכמתו ומאצילות מידותיו, ולהתחמם לאורו
המבהיק שהאיר בין כותלי ישיבתינו, ישיבת פרשבורג „שבת סופר" בקרתא
דירושלים ת"ו.

גדול מאוד היה רבינו זצ"ל בתורתו הבהירה, ביראתו הטהורה והצרופה
ובמדותיו המסולאות מפז, אך עיקר גדלותו התבטאה בשלימותו, כל מעשיו
ופעולותיו היו בתכלית השלימות, משנתו היתה קב ונקי, ללא סיג ופגם, עדינות
נפשו — תמימה ומלאת חן, מדותיו — מזוקקות ומלוטשות, והווייתו כולה,
מסכת נעלה של עשיית חסד בגוף ובממון, ברוח ובגשם. כל אלו חברו יחד
והתמזגו באישיותו המיוחדת במינה של רבינו ז"ל, והיוו מקשה אחת של שלימות
מופלאה ונדירה, כלילת הוד ותפארת.

משאת נפשו העיקרית היתה, להקנות ולהנחיל לתלמידיו שומעי לקחו הי"ו
את נועם מתיקות התורה, להאיר עיניהם ולבם במאור ובאש התורה, בבהירות
ובצלילות מתוך חדוותא דשמעתתא, והיה מקרין ושופע אור וחום שהיו מלטפים
ברכות ובעדינות את נפשות תלמידיו חפצי קרבתו, שספגו לעמקי נשמתם מנועם
זיו חכמתו, ונקשרו אליו בעבותות אהבה, קשר בל ינתק.

שמש מאירה ומבורכת זו שקעה, בעוונותינו המרובים, שלא בעונתה, ירח
וכוכבים אספו נגהם, בגדיעתו הפתאומית של אילן רב-פארות זה, שהניב וגידל
פירות מתוקים ועסיסיים שהסתופפו בצילו, ועתה נותרו אבלים ומיוחמים,
כואבים, נאנחים וזועקים: הוי, מי יתן לנו חליפתו, מי יתן לנו תמורתו!

* * *

בקובץ זכרון זה הובא חלק קטן מבין אגרותיו ומכתביו, ובהם הערות עמוקות
ומאירות עינים, שנכתבו לאחד מתלמידיו יבלחט"א, ששמר על קשר הדוק עם
רבו ושתה בצמא את דבריו. מתוך אוסף מגוון של עשרות מכתבים בנושאים
שונים, נבחרו מספר איגרות חדנות בעניני דיני הפקר והמסתעף וחוכנסו לתוך
מדור זה.

מכתב התחזקות

בין כסא לעשור תשכ"ו ירושלים ת"ו

ליד ידי היקר הב' הי"ו.

קבלתי היום גלויתך ורב תודות לך על איחולך. התחלתי כבר לענות לך גלויה, אך הפסקתי באמצע הכתיבה ונמלכתי לכתוב לך מכתב כי יפה היא הצניעות.

אגלה לך במקצת רגשי לבי ביחס אליך, אמנם איני בטוח שאמצא להם הביטוי המתאים, אני כותב אליך בתור ידיד וריע ולא כמורה ומדריך, כי במהותי אני מרגיש את כל אחד כחבר, אך מצד תפקידי אני צריך להתלבש באיצטלה של שררה, כי אחרת לא אמלא תפקידי בשיבה, ואעשה מלאכתי מלאכת ד' רמיה ח"ו.

במיוחד אני מרגיש אותך כחבר, אחרי שלמדנו כשבועיים בחברותא, אמנם שבועיים הם ימים ספורים בלבד, אך הספיקו להשאיר בי רושם חזק, אני יכול לציין כי „במדה מסוימת" נהניתי מהלימוד, אני כותב בהסתייגות, כי לו היית שקוע בעמל התורה ומתיגע במלוא המדה באותה סוגיא שלמדנו בצוותא, היינו רואים ברכה בעמלנו והיינו קוצרים פרי הצלחתנו פי כמה וכמה.

העליתי על הכתב אותן הדברים שביררנו, לו היית קרוב בקרבת מקום היית נותן לך בכדי שתבקר אותם ותעיר הערותיך עליהם, אך לשלוח לך איני רוצה, כי אני חושש מאונסא דאורחא, וגם מי יודע אם אתה נמצא עכשיו במצב של לימוד שהדבר הוא לרצון לך. כי שמא נגרפת כבר בזרם העסקנות, כי הרי הבחירות ממשמשים ובאים.

ודעתי היא, שהיא דעת גדולים — [החזו"א ויבלח"ט הגאב"ד מטשעבין שליט"א] שעמל התורה חשובה הרבה יותר מכל העסקנות, ותהא מלאכה זו נעשית על ידי אחרים, ואף שאי אפשר לעולם בלא בורסקי, אבל אשרי מי שאומנתו בשם.

כשרונות מזהירים, הבנה זכה, חבל שיהיו מוזנחים ומוטלים באשפה. לנגד עיני מרחפת תמיד התמונה, את אותו הלהט שלמדת בהכנסך בשיבה, בחיותך

חזקתנו את המכתבים כפי שחם נכתבו בשעתם, ככתבם וכלשונם, ללא שינויים וחשמטות, בכדי שלא לפגוע במקוריותם, והם מוגשים לפניכם כחוייתן בתוספת מראי מקומות בלבד. לצורך שלימות הבנת הענינים לאשורם, הובאו אף אותן המכתבים שעליהן מוסכות תשובותיו והערותיו של רבינו ז"ל, כאשר יזכר הקורא.

כמו כן הובאו בתחילת הקובץ וכן בסוף מדור זה מכתבי התעוררות והתחזקות מרבינו ז"ל, שנכתבו בכל לחט נשמתו העילאית, שערגה להצית ולהדליק בלבות שותי דברו את הניצוץ החבוי בעמקי נשמתם עד שתהא השלהבת עולה מאליה, מפתחים אלו מדגמים במקצת את מערכת היחסים המופלאה והנדירה ששררה בין רבינו ז"ל לתלמידיו יבלחט"א, ומתוכם משתקפים במלוא זוהרם שביבי אור דמותו המיוחדת של רבינו ז"ל.

לפסוק חובאו דברי הספר שנאמרו בשעתם, בתום מלואת ימי חשבעה והשלושים לעליית נשמתו חזכה לגנוי מרומים, וכן מאמרי הערכה ובהם קווים ושרטוטים לדמותו דיוקנו המרחיב והנאצל.

תחא דמותו המקסימה ושופעת האהבה לנגד עיניהם של תלמידיו הרבים חי"ו, וישמשו מדותיו הנעלות והמזוקקות — נר לרגלם, אהבתו ודביקותו בתורת ח' וביראתו — אור לנתיבתם, וימשיכו לדבוק במשנתו ובדרכו, ולהלך בארחותיו ובכך ינציחו את זכרו הנשגב והמבורך.

המערכת

מכתבי תורה

א

בענין המפקיר כרמו והשכים ובצרו

ב"ה עש"ק פרשת בשלח תש"ל.

כבוד מו"ר היקר שליט"א.

יקרת מכתבו הגיעני במועדו.....

ואגב אכתוב לו מה שנסתפקתי בהא דתניא [בב"ק דף כח.] המפקיר כרמו והשכים בבוקר ובצרו חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ופאה ופטור מן המעשר, והטעם מבואר התם משום דבכולהו כתיב, "תעזוב" יתירא, דמרבין מיניה דבכה"ג נמי מחייב, לבר ממעשר דביה לא כתיב, "תעזוב" יתירא, ויש לעיין האם הפסוק בא לומר שבכה"ג מלכתחילה בשעת ההפקר לא נפטרו מפרט ועוללות וכו', וכשזכה בה למחר איגלאי מילתא דלא נפטרו מעולם, או דלמא אפשר דבאמת עד הזכיה ידיה היו פטורים, אלא שבתר הזכיה חרשה התורה חיוב מחודש שחיל משעת זכיה ואילך, אבל לעולם עד שזכה בה היו פטורים. [ושו"ר מ"ש בזה בשו"ת דבר אברהם ח"א סי' י"ג עיי"ש].

המצפה בהקדם לתשובתו
תלמידו

ב

ב"ה

יום ה' לפרשת יתרו תש"ל.

לאהובי יקירי שיחיה, רב שלום וברכה. תמול הגיעני מכתבך ונהניתי מאד מדבריך הנעימים, ואני ממחר להשיבך כרצונך. כמה שנסתפקת במפקיר כרמו, מדוקדק מלשון רש"י [ב"ק שם] שכתב, "הפקר כי האי", "הפקר כל דהו", משמע שההפקר אינו פוטר ולא שזכיתו מחדשת החיוב, ובזה גם כן מדוקדק לשון הגמ' [שם] והשכים בבקר ובצרו, ואף על פי שלא חזר וזכה בשדה וכפרם, אלא רק בפירות, והשרה נשארת הפקר כל זמן שלא נעל או גדר, גם כן מצווה על, "תעזוב". ואמנם צריך ביאור מנא ליה להגמרא לדרוש כן, כיון דקיימא לן כרבנן דרבי יוסי [בנדרים דף מג.] דהפקר כבר יצא מרשותו, מאי שנא הוא ומאי שנא אחר, ואפשר להטעים הדברים על פי מה שכתב רש"י בנזירין דף מז: בד"ה מדאורייתא, "הוי לה לענין קדושתה

עול ימים לפני חבר מצוח, ומדוע לא תפוח באותו חניצוץ החבוי בנפשו, שיתלהט ויחי ללחכה, בשלחבת עמל התורה, ואז חיות מרגיש את חעונג שבלמוד, שכל מיוחשים שבעולם לא יזיזו ממקומו.

ברצוני לחמשיך לימודיני בצוותא [אע"פ שלע"ע איני רואה איך לבצע את זה בפועל] כי דרך לימודיני משותף לשנינו יחד, וכבן יקיר שזכור אזכור עור, מידי דברי בר, כמו מעי לך. אך, בני יקירי, הדבר אינו תלוי אלא בר, שתסיר מחיצת חב"ל — מחיצת העצלות, המפסקת בינינו. ואז לא יהיה קץ לאשרי ואשרך גם יחד, ואז בעזרה"ת נוכל לחסיק את התועלת המכסימלית מלימודיני.

היותי משתוקק לקבל ממך מכתב מפורט מחן הרגשותיך ביחס לדברים הנ"ל, ומצד התחלת לשנות את עצמך בפועל, כי אני מקוה שתשים לב לזה ברצינות, כי לפי רגיש לך ויש בנפשו עדינות, ויותר ממה שכתבתי, לא כתבתי, אלא נשארו מן, כי הרגשות דקות ועדינות אינו מוצאות בטויון במלים, אלא כמים הפנים אל פנים מן לב האדם.

אולי תתחיל בלימוד מוסר בהתלהבות, המדברים בשכחה של עמל התורה, וחדר עם חסכם חזק ואמיץ להיות שקדן, ולבצע את זה במסירות נפש עקשנית נגד כל חמפריעים מבית ומחוץ. אני בצעירותי בגילך למדתי למשל הספר חוסן וחושע שחושפתי ממנו רבות, אבל ישנם עוד ספרים. נפש החיים — שער ד', אגרות חזו"א, יגעת ומצאת.

חשעה מתקרבת כבר לחצות, ואני מסיים מכתבי, בברכת גמר חתימה טובה, ותחיה שנה זו שנת עליה ברוחניות, בשקידה והצלחה בתורה וביר"ש ובבריאות חגוה.

החפץ בהצלחתך

שמואל ברוך

פרשות ישראל", דוגמת מפקיר עבדו דצריך גט שחרור שנשאר הבעלים לאיסורים, וכמו
כן כמאן הוי ליה בעל השדה גם לאחר הפקירו לענין מתנות עניים, וכל זה נלמד מדלא
פתיב, "תעזוב יתירא", וזה הפירוש ברש"י, "הפקר כל דהו", דהפקר הפקיע רק הממונות
ולא מצוות דמתנות עניים.

ומה מתקו בזה דברי רש"י בב"מ דף ט: מי שלוקט את הפאה, "אדם בעלמא שאינו
פעל השדה", וכיאר בשיטה מקובצת דליכא מנו דאי בעי מפקר, דאפילו לאחר הפקירו
גם כן מזהר בלא תלקט עיי"ש, והן הן הדברים שעדיין הוא בעל השדה גם לאחר הפקירו,
ולפי זה להראשונים שחולקים על רש"י וס"ל דבעל השדה שמפקיר פקע מיניה איסור
דלא תלקט, מוכרח דזכירתו מחדשת חיובי מתנות עניים.

וכן מוכח מלשון הרמב"ם פ"ה מתנות עניים הלכ"ז, "וזכה בו לעצמו ובצרו וכו' שהרי
שדך וברמך אני קורא בו, מפני שהיה שלו והרי הוא שלי" עכ"ל, והנה הוסיף הרמב"ם
ויוצא בו לעצמו, דצריך זכיה מחודשת, ועוד דצריך תנאי, מפני שהיה שלו ועכשיו שלו,
ומפני דכל זמן שהוא הפקר פקע חיובו, ולפי זה נסתפקתי מה הדין כשהקדיש באמצע
ופדאו או שמכר לעכו"ם וחזר ולקחו אם גם כן נאמר דאף שהיה באמצע כפטור, מכל
מקום כיון דמעיקרא היה שלו ועכשיו שלו חייב. ועיין במאירי נדרים [דף מד:] מה שהקשה
על הרמב"ם. [וראה עוד להלן סי' ו'].

וכל זה כתבתי לפום ריהטא ונא תכרר הדברים, ובפרט שבענין המפקיר כרמו נכנסת
פטורי הקורה מקרמת דנא.

נא כתוב לי איך הסתדרת בסדר לימודך, ואיך הלימוד ככולל, ומסור פרישת שלום
לפניית לכל החברים וירידי היקרים שחיו.

רוכ שלום והצלחה בגו"ר וכט"ם
מוקירך ומכבדך
שמואל ברוך

ג

בענין פטור הפקר ממעשר ובדין הפקר לעניים

ב"ה יום א' פרשת משפטים תש"ל

כבוד מו"ר היקר שליט"א

יקרת מכתבו היגיעני בערב שבת, ומתקו לי דבריו מדבש ונופת צופים. בינתיים
אין לי חוספת דברים מחודשים בענין המפקיר כרמו, כי בפרט הזה לא עסקתי מעולם.
גם אני חשבתי לתלות האי ספיקא במחלוקת רש"י והר"מ. ולפי סברתו שכתב דהטעם
לרש"י הוא משום דלגבי מתנות עניים קדושת הארץ דידיה הוי, נראה להוסיף קצת על

דבריו, דבאמת לשיטת הר"מ לא תיתכן האי סברא, משום דמלשון הר"מ בפ"ב דמתנ"ע
משמע דהפטור של הפקר מפאה הוא משום דבעינן שיהא דומיא דקציר שהוא נשמר, משא"כ
הפקר שאינו משומר, ואם כן לפי טעם זה אין זה משנה כלל אם לגבי הקדושה הוי ידידה,
דזה דבר התלוי במציאות, וכיון שבמציאות אינו משומר ודאי שנפטור מפאה, משא"כ לשיטת
רש"י דכתב בב"ק ריש הגזול [דף צד.] דילפינן לפטור הפקר מפאה מדכתיב, "שדך" ו, "כרמך"
עיי"ש ברש"י, א"כ משמע דלשיטתו הפטור הוא משום דלא קרינן ביה, "שדך", ובהא שפיר
אפשר לומר דכיון דלגבי הקדושה ברשותיה ידידה קיימא, שפיר מקרי, "שדך", וכמו גבי
ביכורים דכתיב, "אדמתך", ואמרינן דמשום דלגבי הקדושה הוי שלו, סגי למקרי ביה
„אדמתך“.

ומהאי טעמא לא הבנתי מה שכתב בקוב"ש ח"ב סי' י"ד דלגבי פטור הפקר ממעשר,
בעינן שיהא הפקר גם לדיני הקדושה ולא סגי במה שהוא הפקר לדיני ממון בלחוד עיי"ש.
ואינו מובן דכיון דפטורא דהפקר ממעשר ילפינן מקרא דובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה,
יצא זה שיש לו חלק ונחלה, אם כן בודאי אין זה מגרע מידי במה שלגבי הקדושה הוי שלו,
דמ"מ במציאות יש לו חלק ונחלה עמו. והא יתר על כן מצינו דיאוש פטור מן
המעשר, אף שלהרבה אחרונים ביאוש עדיין גם גוף הממון שלו, וגם לרבי יוסי [בנדרים
שם] דס"ל דהפקר כמתנה, מ"מ ודאי מיפטר ממעשר, והטעם הוא על כרחך משום דהפטור
תלוי במה שבפועל יש לו חלק ונחלה, ואם כן בודאי אין מעכב כלום במה שלגבי
דיני הקדושה ל"ה הפקר כיון שבמציאות יש לו חלק ונחלה וז"פ.

ומענין לענין באותו ענין, אכתוב מה שנתקשיתי מימים ימימה בהא דתנן [פאה פ"ח
מ"א] מאימתי כל אדם מותרים בלקט משילכו בה הנמושות, דהנה בירושלמי פ"ו משביעית
מבואר דלשון"פ הוי הפקר לעניים ולא לעשירים. וזה פשוט דענין הפקר לעניים ולא לעשירים
הוא שיויר בבעלותו של המפקיר לגבי העשירים. דידוע קושית הפנ"י האיך מהני הפקר
בעבד עברי הא הוי הפקר אחד דהא אין אף אחד יכול לזכות בעבד עברי, ותירצו בקוב"ש
[קידושין אות צ"ג] ובקה"י בקידושין [סי' כ'] וכן בשו"ת זכר יצחק [סי' מ"ב] דלק"מ,
דכיון שהאדון אינו משייר בבעלותו לגבי העשירים, דאיהו מוציא את העבד לגמרי מרשותו
אלא דדין התורה מונע בעד האחרים לזכות בעבד, בכה"ג ליכא חסרון דהפקר לעניים ולא
לעשירים, כיון שמצד המפקיר ליכא שיוורא [וכ"כ בעטרת חכמים, סוגיא דתקפו כהן עיי"ש].
ואם כן כיון דענין הפקר לעניים הוא שיויר בבעלות, נמצא דלגבי עשירים לא נפיק הפאה
מעולם מרשות הבעלים, אם כן אמאי אמרינן דמאחר שנתיימשו העניים מותרים הלשון"פ
לכל אדם, ואמאי לא הויין לבעל השדה, דלגבי מי שאינו עני הוי שלו מעולם. ואחר העיון
מצאתי קושיא זו בקוב"ש ח"ב סי' י"ז שנשאר בתימה, וציין לרדב"ז בפ"א מתנ"ע דמבואר
התם באמת דהוי לבעל השדה, והא דתנן „לכל אדם“ לאו דווקא, וזהו תימה.
אמנם בעיקרא דהא מילתא דהפקר לעניים הוי שיוורא לא ברירא לי, דהנה בירושלמי
פ"ו דפאה מבואר דהפקיר לעניים וזכו בה עשירים תליא במחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי
בנדרים [שם]. אי הפקר יוצא מיד מרשות בעלים או רק כי אתא לרשות זוכה, ומתבאר

בעלים, ולכאורה זוהי הוכחה דלא כהנתיבות, וראה מל"מ פ"ב תרומות הל"ט, ובאור שמה שם.

ג. בענין הפקר לעניים ולא לעשירים שמעתי בשם הגר"ש רוזנבסקי (שליט"א) [זצ"ל] מפונדונו/ בעובדא דרבי ישמעאל ברבי יוסי בב"מ דף ל', למה לא הפקיר לכל העולם על מנת שלא תזכה בה אתה, וכמו בגט על מנת שלא תנשאי לסלונג, דככהאי גוונא לא חוי שיור, אלא ודאי מוכרח מזה דאף שאינו שיור, אבל מכיון שבפועל אינו יכול לזפות, זה נקרא לעניים ולא לעשירים, ולפי זה אפשר לומר דלקט שכחה ופאה אינם שיור בפעולות, אלא שהעשירים אינם יכולים לזכות מחמת איסור ה"תעוב" שנאמר לכל העולם [אך דבר זה תליא בפלוגתא, דהקובץ שיעורים ח"ב סי' י"ז אות ד' ס"ל כן, אבל בדבר אברהם שם ס"ל דמצות עזיבה נאמר רק לבעל השדה, ולכל העולם חוי מצד גזל עניים בלבד], ולכך כל אדם מותרים בלקט, והרדב"ז שם לא דן אלא מצד זכיית שדהו וכמו שהקשה בתורעק"א הנ"ל.

ד. ובדברי הירושלמי בפ"ו פאה הל"א, אמנם בביאור הגר"א ביאר דאיירי לענין שהעשירים מותרים לזכות, ולענ"ד אפשר דהירושלמי איירי לענין פטור מעשר בלבד, והשאלה כשזכו בו עשירים אי חל עליו פטור מעשר או חייב במעשר, ועל זה קאמר דלרבי מאיר כבר חל עליו פטור מעשר גם לעשירים דשם הפקר עלה, אבל לרבי יוסי עד דאתי לרשות זוכה עדיין הוא ברשות בעלים כהנתיבות הנ"ל.

ה. בקובץ שיעורים שם הוכיח דפאה אינה ממון עניים אלא הפקר לעניים בלבד, [ולא הזכיר שכן כתב הקצות סי' רמ"ג סק"ד], ויש לדון בראייתו, דאין הכי נמי מצד עשיית הבעלים אינו אלא מפקיר לעניים בלבד, דאין בכוחו להקנות לעניים שיהא ממונם בלא מעשה קנין, אבל לאחר שחל על זה שם פאה עשתה תורה לממון עניים כמתנות כהונה, ובזה מתיישב הקושיא המפורסמת על הר"מ [פ"א ממתנו"ע הל"י] שהביא טעם דהולכי נמושות מדרשא ד"לא לעורבים ולא לעטלפים", [בחולין דף קלד:], ובגמרא דידן [ב"מ דף כא:] הטעם משום יאוש, אלא דתרווייהו צריכי, היאוש להפקיע דין הממון, והדרשא להפקיע מצות העזיבה, ואף דבגדרים דף ו. מבואר לכאורה מפלוגתת הראשונים שם דתליא זה בזה, זהו מתחילת הדיון, אבל לאחר שכבר חל על זה שם מתנות עניים, הרי כל דין הוא לעצמו, ממון לחוד ואיסור לחוד, ואין להאריך כי קצר המצע מהשתרע.

אחתום בברכה ובטו"ם והצלחה בגו"ר, וד"ש להחבירים היקרים שיחיו, ומסור נא בשמי ברכת מזל טוב לבבית ל..... שיחיו לרגל פדיון בנו שיחיו, שיזכה לגדלו לתורה, לחופה ולמעשים טובים.

מוקירך ומכבדך
שמואל ברוך

מחתם דלדעת ר"מ דהפקר נסיק לאלתר מרשותו שפיר מהני זכייתם של העשירים אף שאיכא רק חלות הפקר לעניים בלחודייהו, ולכאורה אי נימא דענין הפקר לעניים הוא שיורא דכלמי העשירים נשארה בעלותו כבתחילה, א"כ איך יתכן שיוכלו העשירים לזכות בה וצ"ע ג.

בתקוה שמע"כ יאיר את עיני בביאור הדברים
תלמידו הדבוק באהבתו

ד

עוד בענין הנ"ל ובדין פאה ממון עניים

פ"ה יום ד' לפרשת משפטים תש"ל.

לאחופי יקירי שיחיו

חיום היגיעני מפתח היקר שנעם לי מאוד וחילך לאורייתא.

א. פחותה לגלויתי חקודמת, ראיתי שבדין זה במפקיר כרמו אם צריך לחזור ולזכות פגוף הפרם יש פזח מחלוקת, דדעת התוס' בתמורה דף ו. דדוקא אם זוכה גם בגוף השדה, והתוס' ויש פ"ה פאה מ"ה חולק דאיירי בזכה רק בפירות ולא בשדה עיי"ש באור, וראה שו"ת דבר אברהם ח"א סי' י"ג אות ג' שדיבר גם כן בזה, וראה תורעק"א פאה פ"ד מ"ט אות מ"א ומראה מקום אני לך, ותן להפם ויחפם עוד.

ב. פאה שתמחת על הקובץ שיעורים ח"ב סי' י"ד, בסברא אתה צודק בהחלט, דיש לו חלק ונחלה תלוי בממון, אך מה שהבאתי ראיה לזה מיאוש והפקר לרבי יוסי, יש עוד לדון פזח, לפי מה שכתב הנתיבות המשפט סי' רמ"ב סק"ג דיאוש דלא אתי לרשות זוכה אין פוטור מן המעשר כמו שהפקר אין פוטור לרבי יוסי קודם דאתי ליד זוכה עכ"ל, ולפי זה פירושו דחלק ונחלה עמך זהו דוקא ברגע זכייתו, דקודם לכן כיון שהוא בעלים על זה לא מפקירי ידך וידו שוין, בפרט כיון שיש לו אפשרות לחזור מהפקירו או כשכלה יאוש דפקע על ידי זה היתר הזכיה [ועיין היטב בשו"ת אפקי ים ח"ב סי' כ"ו ובשו"ת באר יצחק יור"ד סי' כ"ג ענף ד' וכן בקה"י ב"ק סי' כ"א ועוד].

ולפי זה מאי דמספקא להקוב"ש שם אות י"ג אי הפטור מעשר תלוי בחלות שם פאה או במציאות של אפשרות זכיה, מיפשט פשיטא ליה להנתיבות דתלוי בחלות, ויש לעיין בטו"ם דגדרים דף מ"ד. והעירוני מדרבי התוס' ב"מ דף כא: בתור"ה ופטורות דמשמע שאם זכח המוציא לאחר גמר מלאכה פשיטא דפטור, ואמאי הרי בשעת גמר מלאכתו היו ברשות

ה

עוד בענין הפקר לעניים ולא לעשירים

ב"ח אור ליום ב' תרומה תש"ל

בבד מו"ר היקר שליט"א

רב שלומים וכטו"ס.

נעימות מכתבו הגיעני, וששתי לקראתו כמוצא שלל רב, אמנם לא הבנתי היטב מה שכתב שם, דאף אם נאמר שדין הפקר לעניים ולא לעשירים אינו דווקא בשירות, אלא אפילו אם רק בפועל אינו יכול לזכות בו נמי חוי חסרון, היינו דווקא היכא שאינה המונע שפועל לא יוכלו לזכות, וכמו גבי תנאי, דמשום שהיטיל בה תנאי, בזה הוא מעכב את זכיתם, אבל בגוונא שיש סיבה צדדית האוסרת על העשירים מלזכות ולא משום לתא ידידה, זה פשיטא דלא מקרא הפקר לעניים ולא לעשירים, ועבד עברי יוכית, דהתם אין יכולים לזכות בו משום שחתורה אינה מאפשרת זכיה בעבד עברי, ומ"מ אית ביה דין הפקר, ומוכח דהיכא שאין זה מחמתו אינו מגרע מידי, ואם כן הדרא קושיין לדוכתיה דאם נאמר שבלשו"פ אינו שויר בבעלותו, אלא שחששירים אינם יכולים לזכות משום דגם עליהו רמיא חובת העזיבה, אבל זה אינו משום לתא דבעלים, ואם כן איך אפשר למילף בירושלמי מהכא דין הפקר לעניים ולא לעשירים דמהני, דאם הכא אין המניעה מחמתו אין זה ענין להפקר לעניים ולא לעשירים וכמו שנתבאר, ונא יבאר לי היטיב כוונתו.

ובגוף הקושיא אמאי לא הפקיר רבי ישמעאל ברבי יוסי על תנאי שלא יוכל לזכות בו פלוני, לא ברירא לי חא מילתא אי שייך בכלל דין תנאי בכה"ג, ובזכרוני שראיתי פעם באמרי בינה בחל' פסח שדן בענין הפקר על תנאי, וכמדומה שהעלה שם דלא שייך בזה התנאה כלל, ואין זכור לי טעמו. [והוא באמרי בינה, פסח סי' ה', שבת סי' ד', וראה עוד בשו"ת בית אפרים, אבן עזר סי' נ"א ובשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' קצ"ה ואכמ"ל].

ואכתוב לו עוד שני העדות בענין זה, הנה בירושלמי שם אמרי רבי יוחנן וריש לקיש ב' טעמים אמאי לא מהני הפקר לעניים בלבד, חדא, דילפינן מפאה, וחדא משום דילפינן משמיטה, ומדברי התוס' בב"ק דף כח. מבוואר דלא פליגי ר"י ור"ל, אלא חדא מפרש טעמו של בית חלל וחשני טעמו של בית שמאי, וזה דלא כדברי הר"ש בריש פ"ו דפאה, אמנם תמות מאד האיד יתכן לומר דברים אלו, דהא בירושלמי שם לבתר הכי קאמר בהדיא דמאי נפק"מ בין ר"י ור"ל וקאמר שם כמה אופנים דבזה יהא מחלקותם בהפקיר לאדם ולא לבחמה וכו' עיי"ש, ואם כן מוכח להדיא דפליגי וצע"ג, וכמדומה שראיתי כן בשטמ"ק ב"מ דף ל: בשם תוס' שאנץ שבאמת הכריח מזה דפליגי, אבל לשיטת התוס' צ"ע.

(ב) הנה בר"ש פ"א דפאה מ"ו הקשה דאמאי איצטריך קרא לפטור הפקר ממעשר תיפוק

ליח משום דכתיב, "זרעך" וחזונו מההפקר לאו זרעך מקרי, ותירץ דקרא דובא חלוי בעינן להיכא דזכה בה המפקיר עצמו דשפיר קרינן ביה זרעך, ואהא איצטריך קרא למיפטריה מטעם דובא חלוי, וזה תימה דמשמע מזה דמצד הסברא חוי מחייבין בחזר זוכה בה הוא עצמו, ורק משום דאיכא קרא מיוחד לכן פטרינן ליה, ואלו בגמ' ב"ק ריש הגזול משמע איפכא דמצד הסברא שפיר פטרינן ליה, אלא היכא דאיכא, "תעזוב" יתירא בהכרח מרבינן ליה לחיובא, אבל במעשר דליכא, "תעזוב" יתירא נשאר הפטור על מקומו כהסברא החיצונה וצ"ע בזה.

החותם בציפיה לחשובתו

הדבוק באהבתו

י

ב"ח יום ה' לפרשת תרומה

לאהובי יקירי שיחי. רב שלום וברכה.

הגיעני מכתבך היקר.

א. בפשטות אתה צודק, שיש לחלק אם עובד הזכיה לעשירים הוא מסיבת המפקיר, או מחמת איסור בעלמא ד"תעזוב", אמנם עיקר הוכחתך מעבד עברי נראה שיש עוד לדון בזה, דהנה נסתפקתי בראובן שנתן או מכר לשמעון, ואמר לו, "חוקי", דהיינו ששמעון אינו זכאי למוכרו או לתתו במתנה אלא להשתמש בו לעצמו בלבד, ולגבי כל העולם כולו נשאר ראובן בעליו של החפץ, והנה אם יפקיר שמעון את החפץ הרי לא יוכל אף אחד לזכות בו, אבל נראה דאין זה חסרון כלל, דמה שאינו הפקר לעלמא אינו חסרון בהפקר, אלא שגם מתחילה לא היה בעלים על זה להקנות, ואיך יוכל להפקיר לעלמא מה שאינו יכול להקנות, והחסרון הוא בבעלותו ולא בהפקרו, וכמו כן בעבד עברי דמתחילה נקנה הע"ע רק על מנת שישתמש בו האדון לעצמו בלבד, ואינו יכול להקנות ולא להוריש, ואם כן כשמפקיר אין זה הפקר לחצאין, אלא חסרון בבעלותו הקודמת שהיה לו בו מתחילה, ובגוף דברי הירושלמי איך יוכלו עשירים לזכות בו, ראיתי אחר כך שעמד בזה בספר נועם ירושלמי וביאר דין זה.

ב. קושייתך על התוס' בב"ק דף כח. שהרכיבו ב' הטעמים יחד ובירושלמי מוכח דפליגי, הנה גם הרמב"ם בפיהמ"ש מפרש כן בטעם ב"ש וב"ה, וראה בתוס' חדשים במשניות מה שכתב בזה בשם ספר שושנים לדוד לפרש דברי הירושלמי באופן אחר.

ג. קושייתך על הר"ש בפ"א דפאה מ"ו קושיא חזקה היא, אמנם בדברי הר"ש אלו תורץ לי קושיית המאירי על הרמב"ם [שרמזתי לך במכתבי הקודם] שכתב דלכך המפקיר כרמו והשכים ובצרו חייב בלשו"פ משום דמתחילה היתה שדהו ועתה היא שדהו, והקשה

המאירי הנדריים [דף מד:] דאם כן גם במעשר יתחייב מטעם זה, ולפמ"ש הר"ש א"ש, רמיון דיש פסוק מיוחד וכא הלוי לאשמועינן דבכה"ג פטור.

וע"ד חידוד אפשר לומר דהנה צריך ביאור למה נידד הרמב"ם מטעם הגמ' בריש חנוול, דפתיב "תעזוב" יתירא, ואמר דרשא אחרת, דהנה היה מקום לומר דהפסוק וכא הלוי אינו פטור מחודש מחמת ההפקר, אלא שזהו גלוי בעלמא על תבואת זרעך, שצריך שיחא תבואת זרעך מתחילה ועד סוף ולא סגי כמה שקדם וזכה, כיון דבאמצע כשהיה הפקר לא היה תבואת זרעך, ואם כן גם כלשונ"ם היה פטור בכה"ג דשדך וכרמך גם כן נפרש שיחא שדך ופרמך מתחילה ועד סוף, ולכן בא ה"תעזוב" יתירא לחייב כלשונ"ם, וזוה מוכרח דאין זה הפרוץ פשוט ופרמך, אלא דכיון דחזר וזכה בה הוי שוב שדך וכרמך, ומעתה הדרא לדינא דופא הלוי אינו גלוי על פירוש הפסוק דתבואת זרעך, אלא פטור מחודש מטעם הפקר, ונפסק"ט לגבי לקוח, דאם חזר המוכר וקנאו חייב במעשרות מטעם דתבואת זרעך קרינא ואין צריך שיחא תבואת זרעך מתחילה ועד סוף, וזוה נתיישבה גם כן קושיתך וקושית המאירי.

ואחתום בברכת הצלחה בגו"ר וכט"ם

מוקירך ומכבדך

שמואל ברוך

ז

בענין פטור שביעית ממעשר

ב"ה יום י"ז אדר"ה תשל"ג

לאהובי יקירי שיחא

רפ שלום וברכה, בעונג רב קבלתי את דבריך הנעימים וברכתי עליהם ברכת הנהנין וחילך לאורייתא.

פטור"א ר"ה דף טו. הקשה מה צריך פסוק לפטור פירות שביעית ממעשר וכדאיתא במפילתא [שמות כ"ג י"א] מה היה אוכלת ופטורה אף אתה אוכל ופטור תיפוק ליה מטעם הפקר מוכא הלוי, ותירץ דאליבא דר"ל דס"ל [בירושלמי פאה פ"ו] בהפקר לישראל ולא לעכו"ם אינו הפקר ולכך איצטרך לפטור מטעם שביעית, עיי"ש.

ואינו מוכן דער כאן לא אמר ר"ל אלא מטעם שהוא שוור בהפקר לכך לא חל לגבי ישראל, ומשא"כ שביעית דבע"כ חל הפקר לישראל למה לא יפטור ממעשר, והרי סו"ס יש לו חלק ונחלה עמך. ועוד קשה לי הרי ב"ה למד משביעית דבענין הפקר לעניים ולעשירים,

ולר"ל ה"ה דילפינן משביעית דבענין הפקר גם לעכו"ם ואם כן בעכצ"ל דשביעית הוי הפקר אף לעכו"ם, [עיי' בקו"א ובהגהות אמרי ברוך על הטו"א שם].

ובעיקר קושית הטו"א אפשר לומר להסוכרים דהפקר אינו אפקעתא דמלכא, אלא רמיא על הבעלים, ואם כן כשהבעלים לא הפקירו, וכגון שהיו חש"ו, מ"מ מיפטור ממעשר מטעם דשביעית לא נהג חיובא דתרו"מ, מקרא דויתרם תאכל חית השרה [ועיי' היטב פתורת הארץ, פרק ח' אות ה' סק"א, ובקהלות יעקב ר"ה סי' י"ג ובמנחת מצ' פ"ד].

אבקשך בהזדמנות תזכור לכתוב מה שעלה בדרך בענין נשואין כליל יו"ט, גם אם יש לך איזה ענינים בפרק המניח שהם רשומים אצלך, וכמו כן אם יש לך איזה ענינים במסכת שביעית אבקשך שתמציא לי במתנה ע"מ להחזיר. דרישת שלום חמה לכל החברים שיחיו.

שלך בהוקרה והערצה
שמואל ברוך

ח

בדין הפקר בפני ג'

כבוד מו"ר היקר

היום היגיעני גועם מכתבו בשאר הערותיו אין לי עתה מה להשיב, ואכתוב הערה קטנה, הנה בזכרוני שמע"כ אמר לי פעם והראה לי את דברי הגר"א בירושלמי פ"ט דשביעית, דהפקר על ידי מעשה לא בעי בפני ג', ופלא שהגר"א עצמו בהגהות שו"ע חו"מ סי' רס"ב גבי אבידה מדעת דלהרמב"ם [פי"א גזו"א] לא הוי הפקר, ודלא כדעת הטור שם, וביאר הגר"א שם משום דליכא בפני ג', ואף שאבידה מדעת הוי על ידי מעשה כמשליך כיסו לרה"ר וכדומה, ואפילו הכי כתב הגר"א דהחסרון הוא משום שאינו בפני ג' וצ"ע. ובב"ח שם כתב באופן אחר, וביאור דבריו דהנה שיטת הרמב"ם [בפ"ב מהל' גדרים] דהפקר הוא מדין גדר, היינו שיסוד הגדר הוא דין התפסה כמו גדר ולכן בעינן דיבור ממש ולא מהני בלב עיי"ש.

ובזאת אשים קצין למילי, ואף שעדיין יש מילי בקולמוסי, אבל לא חפצתי להשהות את משלוח המכתב.

אהבו

ואף שכוונתו לקיום מצוות פאה ולא להפקיר מ"מ נכלל בזה גם כן גדר הפקר, [ורק לב"ש כתבו שם דהוי טעות עיי"ש], ואם כן דל מיניה דין פאה, יהא פטור מדיון צדקה, והנה איתא בתוספתא ב"ק פ"א ה"ב דהאומר שדה זו לעניים חייב בלשונם עיי"ש ומסתמא ה"ה דחייב במעשר, והנה עפ"מ"כ בתשו' ח"ס חו"מ סי' ר"ה בד"ה ותו הקשה א"ש עיי"ש, אמנם דבריו יתבנו רק לר"ל אבל לר' יוחנן בירושלמי פאה פ"ו ה"א אם כן מהמיעוט ד"אותם" לא ידעינן אלא דלא חל הפקר לעניים בלבד, אבל מנ"ל דהפקר לכל פטור ממעשר והרי אין החלק ונחלה עפ"י ד', וצ"ע.

ואפשר דחלוק צדקה מפאה, שהעניים זוכים מיד הבעלים והוי כמתנה, דמה לי אם נותן לעני פרטי או שנותן להרבה עניים, ומשא"כ פאה הבעלים אינם מקיימים אלא מצוות עזיבה בלבד ומה שנעשה אחר כך ממון עניים זהו מדיני פאה ולא מצד הקנאת הבעלים, ולכך מיקרי יש לו חלק ונחלה עמך.

ומח"א שמעתי לחלק כיון דבצדקה טוה"נ לבעלים לתתם למי שירצו אי"ו דומה לפאה ולא מיקרי יש לו חלק ונחלה עמך, [ועיין בארוכה בספר דבר שמואל שם].

אגב, מה שכתבת בענין "זה וזה פאה", עיין מ"ש בתוספות הרשב"א שם נז. פור"ח אלא וז"ל אלא פשיטא דמתחלה פאה גמורה היא והשתא הוא דקבעי למיזבא פאה פ"א וזהו פטורה עכ"ל ובדאי דבריו צ"ב, ואין מתאים למה שכתבת. [ראה מ"ש פמעין התורה — בכא קמא].

כמו כן אודיעך כי שמחתי באומרים לי ובשרוני בשמועה טובה תדשן עצם, פי נתמנית לר"מ בישיבה וברכתי ברכת הנהנין, ונתונה בזה ברכתי ואיחולי כי תצליח לחשפיע מתורתך ולהרחיב גבולך בתלמידים ויפוצו מעיינותיך חוצה, בהרצת תורה לעדרים מתוך נחת ובריאות והרחבה, כמו כן אבקשך שתכתוב לי את הפרטים לאיזה גיל אתה מלמד ואיכות הלימוד וכדו'.

נא למסור ד"ש לבכית להחבירים היקרים שיחיו, לומדי ומתפללי בית המדרש.

שלך בחוקרה וידידות
שמואל ברוך

ט

יום כ"ג ניסן תשל"ב

לידירי היקר שיחיו רב שלום וברכה.

נהנתי ממכתבך, ותהיה מוכרח לסלוח לי על איחור תשובתי

כמה שהקשית דברי הגר"א אהרדי אפשר לומר דבמה שאינו מסקיר בפני ג' מוכחא מילתא דבזה שזורקו לרשות הרבים אין רצונו כלל להפקיר, אלא שאינו חושש בשמירתם, דאלת"ה נהי שלא חל ההפקר לענין לפטור ממעשר ושיוכל לחזור בו, מכל מקום כל זמן שלא חזר בו, יוכל כל אחד ליטלו לעצמו מדיון אינו מקפיד [ועיין אבני מלואים סי' כ"ח פ"ק מ"ט], וההיא בירושלמי שאני, שאומר בפירוש דבמה שמוציאו לרשות הרבים הוא כדי לפלק בעלותו ולהפקירו, כדי לקיים מצות ביעור, ומשא"כ בזרק כיסו לרה"ר כיון שאינו מסקיר בפני ג', אמדינן דעתו שאינו מסקירה, אלא שאינו חושש בשמירתם, אבל הרמ"א לשיטתו דהפקר סגי בינו לבין עצמו, ולכך תלינן כמה שזורקו לרשות הרבים שמתכוין להפקיר, כיון שעשה כסדר המפקירים.

ובזה אסיים בפרישת שלום לבכית להחבירים היקרים שיחיו, בהגברת חילום בלימוד התורה מתוך שלוח ומנוחת הנפש

שלך בחוקרה ובהערצה
שמואל ברוך

י

בעניני הפקר וצדקה

ב"ה יום י"ד חשוון תשל"ד

לידירי נפשי יקירי שיחיו רב שלום וברכה.

אכתוב לך מה שנתעורר לי באחרונה ואבקשך לחוות דעתך בזה. בהא דסברי ב"ה דהפקר לעניים אין פטור ממעשר יל"ע למה לא, דמדיון "בפיך" זו צדקה, — להסוברים שנעשה ממון עניים — יהיה פטור, דיש לו חלק ונחלה עמך, ובדאי ידעתי שתחשוב שאין פאן תחילת קושיא, כי רצונו להפקיר ולא לתת צדקה, אמנם עומד כנגדי דברי התוס' בפסחים נז. בד"ה אלא בכך בזהוין שנתן פאה לירק — הקשו שיהא פטור מטעם הפקר עיי"ש,

דברי התעוררות

ב"ה יום ו' תשרי תשכ"ג ירושלים ת"ו.

רב שלום וברכה עד אין קץ.

קבלת גלויתך הסיבה לי עונג וסיפוק רב, — אמנם הפרזת בתוארים, — אך ראיתי כי הנך שוקד על לימודיך, אך הייתי מעונין לדעת איך יהיו שעות הלימודים אחרי יום הכפורים ובחול המועד סוכות ואחרי שמחת תורה, והייתי שבע רצון אילו קבלתי ממך גלויה בעוד שבוע שבועיים על סדרי וזמני לימודך אז.

וכעת, שמע בני יקירי, לתוכחתי הגלויה מאהבה מוסתרת, מצאתי חובה בנפשי להודיעך, כי התאכזבתי קצת ממך, כי אחרי שאתה נגשת אלי והצעת לי שחנך רוצה להיבחן על מה שלמדת בעונה זו וסדרנו זמן מסוים שתהיה מוכן לחיבון, ובאותה שעה לא עלה בלבי שום חשש ופקפוק כלל שלא תוכל לעמוד בזה, כי ביודעי ומכירי שהיית יכול עוד להוסיף כהנה וכהנה על זה, אם רק היית רוצה בכך ברצינות, זהו בנוגע לעבר, אך אקוה כי עוד תוכל לתקן את אשר קבלת עליך ולחזור היטב על מה שלמדת ולשנן היטב את השקלא וטריא בעל פה, עד שיחיו מחודדים בפניך בבהירות ובהבנה שלפחות בר"ח חשוון תהיה מוכן.

חעיקר בימים אלו לעמול הרבה כדי שנזכה לתשובה אמיתית מקרב לב, לחתייגע בתורה ובתפילה, בשמירת הלשון והעיניים, ומה שהקבלה שנקבל על עצמינו תהיה יותר רצינית וחזקה כן ההוצאה לפועל תהיה יותר קלה, לעסוק בספרי מוסר בהתפעלות והתרגשות הנפש עד שירדו חדרי בטר.

אני מאחלך שתזכה לגמר חתימה טובה והצלחה בגו"ר וכט"ס.

שמואל ברוך

מילי דהספידא

הרב שמחה בונם סופר
אב"ד פרשבורג
ירושלים

דברי הספד *

בגמ' מגילה (ו' ע"א) איתא, כד שכיב רבי זירא פתח עליו האי ספדנא: ארץ הרחה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה, אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה, ומפרש ק"ו מרן החת"ס ז"ע עפ"י הש"ס (כתובות ע"ה ע"א) דאמרו חד מינייהו דבני א"י כתרי מינן של בבל וחד מינן כי אול להחם כתרי מינייהו, והטעם כי בני בבל יש להם יתרון על בני ארץ ישראל בשני דברים, חדא דלשונם יותר מדוקדק מלשון בני א"י והשני כי שכלם יותר חד ומפולפל מבני א"י, אמנם בני א"י יש להם מעלה גדולה על בני בבל להיותם מכוונים על האמת כי אורא דא"י טהור, ולכן חד מבני א"י שקול כתרי בני בבל.

מה נאמר ומה נדבר, עת באנו פה לעורר ולהתעורר על סילוקו של הגאון ר' שמואל ברוך זצ"ל, אשר זה כעשרים שנה היה מרביץ תורה לעדרים בתוכיכי ישיבתנו חק', עשרים שנה אלו שזכינו להכירו מקרוב ולראות את תהלוכותיו והתנהגותו בעינים שבינ אדם למקום ובין אדם לחבירו, אמנם העולה על כולנה, חתירתו להגיע אל נקודת האמת שבתורה, ובכשרונותיו העצומים, שכלו החד והחריף, כח חידושו הוד, יגע עמל להקנות לתלמידיו ישיבתנו את דרך האמת בהבנת הסוגיא, בטוב טעם ודעת, והיו בו המעלות הגדולות חן של בני בבל והן של בני א"י, כשמצד אחד לשונו המזוקק, שהיה מרצה השיעורים, וכל דבר ודבר נאמר בטוב טעם, כדאיתא במדרש תנחומא, שכל מי שאומר דברי תורה ואינם ערביין על שומעיהן נוח שלא אמרו, ודבריו היקרים היו ערביין ונעימין לשומעיהן, וגם שכלו היה חד ומפולפל, כשהיה יורד לעומקה של סוגיה ומעלה מרגניתא דלית ביה טימא, וגם היה בו המעלה היקרה של בני א"י שדבריו היו מכוונים על האמת ולזה היה כל תכליתו ומטרתו, וכתלי בית המדרש דכאן יעידו על כך, כמה יגע האי גברא בתורה ובהרבצת שיעורים כסדרן ועל אף חולשתו ויסוריו לא שבת ולא נח, אלא אדרבה הוסיף אומץ ורב אונים לעמוד על משמרתו משמרת הקודש, ויעידו על כך מאות התלמידים שבאו והתאספו מכל רחבי הארץ להשתתף בהספידא, ועומדים כאן כאובים ושבורים ורצועים, על הלקח מאתנו בחטף האי גברא זצ"ל, ויעיד על כך ספרו המופלא „דבר שמואל" על מס' ספחים, שזכה עוד לראותו יוצא לאור עולם כשרבים נהנים לאורו, ושם עומדים ותוהים על קנקנו, קנקן חדש מלא

ישן, ביינה של תורה, בדברי תורה עמוקים וישרים, זכים ונעימים, כל אלו עומדים כל כוחם וסגולתו של הנפטר זצ"ל, שהי' בו כל סגולות של בני בבל ושל בני ארץ ישראל.

איתא במדרש איכה (פ"א ל"ט) ותרד פלאים אין מנחם לה, מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר מחורבן ביהמ"ק שבחורבן ביהמ"ק כתיב ותרד פלאים ובמיתת צדיקים כתיב הפלא ופלא, וק"ו רבנו הדעת סופר זצ"ל פי' כי בביהמ"ק היו ב' עמודים, תורה ועבדה, ובצדיק יתאחדו ג' עמודים, תורה עבודה וגמ"ח. וזוהו אנו באים לקונן ולמרר בכבי תמרורים על סילוקן של צדיקים הנפטר הגדול זצ"ל, שהתאחדו בו שלשת עמודי העולם, כפי האמור תורה, גיעתו הרבה מנעוריו ששקד על דלתותיה יום יום, מתוך צער ודחק, הן בת"ת עץ חיים והן בישיבה הגדולה דמיר פעה"ק, והן בישיבתנו הק', ועמוד השני עבודה, אשר כל יודעיו ומכריו הקרובים אליו יודעים לספר נפלאות מכח עבודתו, עבודת חקודש, הן בתפילה שהיה שופך נפשו לה' ברשפי אש קדש, וכפי שהחת"ס פירש, תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו, שהתפילה צריכה להיות כ"כ נעלה שאף אלה שרואים אותי בתפילתי צריכים להגיע להתעוררות ולברך לה', תהלת ה' ידבר פי, באופן כזה, שיהיה ויפרך כל בשר שם קדשו לעולם ועד, כך גם ר' שמואל ברוך זצ"ל, כשהיה מצטנע בפנינו ופותח בתפלה חיה גורם להתעוררות אצל כל הסובבים אותו, לדעת לפני מי אתה עומד, לפני ממ"ח הקב"ה, וכן גם כשהיה מתנהג בין אדם לחבירו בהנהגה מופלאה, במידות ישרות ונקיות, נפש נקי וצדיק, והעמוד השלישי הוא גמילות חסדים, אשר למרות טרדותיו במילי דשמיא לא חסך עצמו ופתח קופה של גמ"ח אשר לווה לאחרים בסבר פנים יפות, ועל כן אנו מקוננים קשה סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה יותר מחורבן ביהמ"ק, כי עתה שנעדר ונסתלק צדיק אשר ג' עמודי העולם התאחדו והתאגדו בו, ועל ידי שעמל בג' העמודים חיה אחד מהעמודים שהעולם עומד עליהם, הרי הוא קשה לפני הקב"ה, ואם קשה לפני הקב"ה מה נענה אנו, כי קשה עלינו פרידתו עד למאוד, נפלאה אהבתך לנו, נעמת עלינו מאד, כי בחסתלקותו נעקר מתוככי ישיבתנו הק', בית מקדש מעט, עמוד תווך שחתאחדו בו ג' עמודי עולם, ועל כן יאה לן למיכבי ויאה לן למיספד, ותרד פלאים אין מנחם לה.

א"י בגמ' (מו"ק כ"ח ע"א) למח נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת צדיקים מכפרת, וכבר חקשו המפרשים למה לא נסמכה מיתת מרים לשאר קרבנות ורק לסרשת פרה אדומה, ומפרש זקני השבט סופר זי"ע דידוע מה שכתב חרמב"ן בריש ויקרא דהעיקר הוא לשוב ולהתחרט על חטאיו בראותו את מה שנעשה בקרבן שחיה ראוי ליעשות עליו על חטאו ופשוטו, והנה בפרה אדומה כתוב שיקחו עץ ארז ואזוב לרמוז שאם מגביה כארז שהוא הגבוה באילנות צריך להשפיל את עצמו כמו אזוב, כדאיתא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר, ולכן יקח מוסר השכל מאזוב ולכן מובן מה פרה אדומה מכפר, שע"י שמשפיל עצמו כאזוב, שהוא נאמר בפרה אדומה, אף מיתת צדיקים מכפרת, באופן שמכניעים עצמם לשוב ולהתחרט אל ה', וזה תכלית מיתת הצדיקים, ועל כן אף אנו בהתאספנו פה היום צריכים לשוב ולהתחרט אל ה' בכלל לבבנו נפשנו ומאודנו ואז תהיה מיתת הצדיקים מכפרת עלינו, שהקב"ה ישא עוונותינו, נשא לבבנו אל כסים ואל א' בשמים.

ועוד דבר שעלינו לקבל על עצמנו ביום ההספד דנו, דהנה אמרו חז"ל (כתובות ק"ד ע"א) האי יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי ואמרו: כל מאן דאמר

נח נפשיה דרבי ידקר בחרב, והדבר תמוה מאד, דמדוע אם יגלו מסילוקו של רבי ידקרו בחרב, ופי' ק"ו הח"ס זי"ע, דאמרו חז"ל ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר: ילכו מחיל אל חיל, ומה היא שאין להם מנוחה בעוה"ב, אלא עי"ז שחעמיד תלמידים והמה לומדים ומתעמקים בתורתו, עי"כ נפשו למעלה עולה מעלה מעלה ואין לה מנוחה, וזה מה שאמר בר קפרא נצחו ארזאים את המצוקים ונשבה ארון הקדש, דרק הארון נשבה אבל הלוחות דהיינו תורתו נשאת עמנו עד סוף כל הדורות, ועי"ז לא נח אלא אדרבה עולה מעלה מעלה, ולכן אמרו כל מאן דיאמר נח נפשיה, כלומר דרבי נסתלק וגם תורתו נסתלקה, ידקר בחרב, כי תורתו נשאת עמנו ואין לרבי מנוחה ואדרבה הולך מחיל אל חיל.

כן אני אומר היום, למרות שהאבידה הקשה בסילוקו של הנפטר הגדול רבי שמואל ברוך זצ"ל, אבל רק הארון נשבה אבל הלוחות נשארו, תורתו שלמד ולימד בכתב ובעל פה לתלמידים נשאר עמנו, ועי"ז שהתלמידים ילכו בדרכיו ואורחותיו, יהגו וישתעשעו בתורתו תעלה נשמתו מעלה מעלה, ילכו מחיל אל חיל, וזה תהא טובה גדולה לנשמתו הזכה.

ויעזור השי"ת שלא נוסיף לדאבה עוד, ינחם את המשפחה החשובה, את אביו יבלחט"א הגאון רבי דב שליט"א ואמו הרבנית תחי', את האלמנה החשובה תחי' והילדים שיחיו, וירפא את שבר לבבם ובמהרה ננוחם כולנו בנחמה הגדולה, בשוב ה' את שבות עמו, יגל יעקב ישמח ישראל ומחה ה' דמעה מעל כל פנים ובלע המות לנצח א"ס.

(נרשם ע"י אחד השומעים)

הרב דוב אליעזרוב
רב דקטמון
ירושלים

נר זכרון

לעי"נ בנינו הרה"ג וכו'
 הרב שמואל ברוך זלה"ה
 נלב"ע ביום כ"ה מנ"א תשל"ט.

בסיומא דמס' פסחים *

א. דברי חגמ' בשלחי פסחים חובא מאמר זה דלהלן: ר"ש איקלע לפדיון הבן וקאמר **חמ"ד דוח פשיטא דברכה שעל פוח"ב חאב מברך**, אבל שהחיינו מסתפק הגמ' מי מברך אם **חאב דקעביר מצוה או נחן דקמטי חנאח לדידיה**, וחילכתא דהאב מברך שתיים. **וחנח הצל"ח שם כתב לחעיר לשם מח חיה הגמ' צריך להביא הך פשיטותא לענין זה דברכה פוח"ב מוטלת על חאב**, דאיוח קשר יש להך האיבעיא דכאן. ותו"ד הוא, דלפמ"ש **הרא"ש בפ"ק דפסחים בשם חריב"א** דאם המצוה נעשית על ידי שליח דאז מברכים בנוסח **הברכה בעל ולא בלמד**. וחנח דעת האחרונים ביו"ד סי' ש"ה דפודין על ידי שליח ודלא **כדעת חריב"ש חמובא שם ברמ"א**, וא"כ י"ל דמה דקא מביא הך פשיטותא לכאן להוכיח **דפודין על ידי שליח מדקא מברך האב** בנוסח הברכה בעל דוקא, ומשו"ה שפיר קא מסתפק **חגמ' לענין ברכת שהחיינו כיון דלפעמים הרי הוא פודה ע"י שליח**. ובכה"ג מסתבר **שהשליח אינו שייך בברכה זו**. וא"כ לפ"ז יוצא שהברכה של שהחיינו מתבטלת, ולפיכך **חית מקום לומר שחכח לעולם יברך**, מכיון דאי אפשר לפדות בלא קבלת הכהן שמקבל ה' **סלעים יעישח"ט**.

ב. וחנח יש לתמוה לסע"ד על רבינו הצל"ח, דמאין פשיט לו כ"כ דהשליח אינו מברך **ברכת שהחיינו**, דלכאורה מאי שנא ברכה זו של שהחיינו מברכת פדה"ב עצמה דהשליח **מברך אותה**, ועיין בדרישה בטור בסי' ש"ה שפסק להדיא דהיא דהיא דהיא דהיא דהיא דהיא דהיא דהיא **דמברך חשליה שתיים היינו ברכת פדה"ב וגם ברכת שהחיינו וכ"פ החת"ט בתשו' סי' רח"צ** **וחנח י"ל דמה סברתו של הצל"ח בזה**, כנראה דדעתו הוא דהתינח בברכה ראשונה דהיינו **ברכת סרה"ב** שהברכה באה במיוחד על המצוה שנעשית, ומשו"ה לא שאני בזה בין האב **לחשליה**, דסו"ס המצוה הרי היא כנעשית איך שהוא אם ע"י האב או ע"י השליח, ולא כן **בברכה** שהיא באה בעיקר על ענין השמחה והנאה שבאה לו כמבואר בש"ך יו"ד סי' כ"ח **ע"ש**, ומשו"ה שפיר י"ל דלגבי שליח אין לו לברך ברכת שהחיינו מכיון דלא מטי הנאה **לדידיה ולא ענין של שמחה**, ורק למי שהוא נהנה ושמח מזה הוא יכול ליכנס להיות

(*) למען הצב יד וזכרון לעי"נ בנינו יקר ערך ה"ה הרב הגה"ח איש האשכולות מוכתר במעלות **ובמדות טובות מוהרש"ב זלה"ה**, הנני בזה להעתיק מה שאמרתי בסיומא דמסכת פסחים, לפני רבות **בשנים**, בנוכחות קהל צבור משתתפים בשעורים יומיים.

מחויב בברכה זו של שהחיינו. **אכן עדיין י"ל ע"ז מכיון דחזינו כאן בגמ' דקאמר דברכה** **שהחיינו שייך להאב טפי משום דקא עביד מצוה**, וזהו כל הגורם שהוא יברך ברכת שהחיינו, **דלס"ז יש מקום לומר שגם השליח לא יהא שונה מהאב עצמו**, דהא גם השליח שייך בסברא **זו מה דקאמר דקא עביד מצוה**, דהא המצוה הלא נעשית כעת ע"י השליח.

אכן י"ל דבענין הנאה יש שני סוגי הנאה. א. הנאה רוחניית ב. הנאה גשמיית. ולכן **לגבי האב שהוא מברך שהחיינו משום דלגבי ידיה הרי יש אצלו חנאח רוחניית** שהוא **זכה לקיים מצוה של פדה"ב שאינה באה בתמידות** ואין זה ענין למה דקאמר מצות ללח"ג. **דזה אמנם לא ניתן מהקב"ה להנות מהם אלא לקיים בתור עול ועבד ועי' ברש"י ברי"ה** **בר' כ"ח סע"א ע"ש ואכמ"ל**] וא"כ זהו מה שהגמ' קאמר דקא עביד מצוה ולכן שייך חו"א **לברכה זאת שהוא זכה להיות מקיים מצוה נדירה זאת**. אבל לגבי חכחן שהוא מקבל את **חמשה שקלים שזה אצלו נקרא הנאה גשמיית**. ומשו"ה י"ל דסובר רבנו הצל"ח דלגבי חשליח **אינו שייך לברכה שהחיינו שזה א"א להעביר הנאה זו מאחד להשני דכאן תלוי העיקר** **בברכה זו**, דמי שהוא נהנה ושמח הוא שייך לברכה זאת. אך י"ל דלפמ"ש דלכן חכחן **מברך משום ההנאה הגשמית שבאה לו**, דלפ"ר לא נראה דמשום קבלת ה' סלעים שבגלל **כן הוא שייך להברכה הזאת של שהחיינו**, דהנה מבואר בברכות ד' ס' דבקנה כלים או **בגדים הוא דמברך שהחיינו ולא במי שמקבל כספים בלבד שהוא חייב לברך**, ולפחות לא **בסכום של חמישה סלעים ועיין באו"ח סי' רכ"ג ובמשנ"ב בס"ק ט"ו בענין מללה"ב ע"ש** **וקצתני**. אולם י"ל דכאן שאני כיון שיש גם לכהן חלק במצוה ולכן יש להתחשב עם קבלת **הנאה כזה**. ומעין דברים אלו מצאתי כעת בס' הבהיר דבר שמואל לבני הרב הגו"ל שהסביר **כן את דברי תשו' הרשב"א ע"ש והנאני**.

ג. עוד דברים בגו, בענין מ"ש הצל"ח בשיטת הגמ' כאן, הוא עפ"י הנחה זו דאזיל **אליבא דשיטת הריב"א דכל מה שזה אפשר לקיים את המצוה על ידי שליח מברך בעל**, **וא"כ זה אינו להלכה**, דהנה להלכה אנן קיי"ל דבהפרשת תרומה מברכין בעל וכמ"ש **הרמב"ם בפ"ה מה' תסמ"י וכ"ה בשו"ע יו"ד רס"י שכ"ח דפסקי דמברכין בלמ"ד ולא** **בעל וכ"ה בתוספתא בפ"א דברכות**. והא תרומה מתקיים ע"י שליח דהא עיקר שליחות **ילפינן לה מתרומה וכמ"ש בקדושין דף מ"א ע"ב עיי"ש**, והנה להריב"א גופא אין להקשות **משום שהוא סובר דגם בתרומה מברכין בעל**, ואם מהתוספתא הג"ל י"ל עפ"י דהרא"ש **בחולין בר' ל"א דתוספתא שלא הובא בש"ס א"א למיפרך מזה ע"ש**. עכ"פ על הצל"ח הג"ל **תסוב הקושיא**, איך סומך א"ע ע"ד הריב"א שאינם בכלל להלכה — לדידן.

וגם בעצם דבריו לא זכיתי להבינם, דמשום שהאב פודה לפעמים ע"י שליח, ניתנת **זכות הברכה של שהחיינו לכהן**, דמהיכי תיתי לומר כן, כמו כן י"ל דלמה לא יברך האב **בשבת שהחיינו בעת שהוא מוסר ה' סלעים להשליח**, שבאותה שעה הרי השליח זוכה **בעבורו והוי כאילו ניתן ליד הכהן דמתקיים עי"ז מצות נתינה לכהן**, אולם י"ל בזה דלפמ"ש **הפרי"ח ביו"ד סי' ס"א סק"ג** שהביא לד' הספרי שאמר ונתן לכהן, לכהן עצמו, ופי' הפרי"ח **דכוונת הספרי בסתמא לא יתן למי שהוא עבור הכהן דילמא לא ניתא ליה**, אבל אם הכהן **שלח שליח דבודאי ניתא ליה שיתן לו**, ובערוך השלחן הקשה עליו וז"ל דבלא דעת הכהן **הרי אינו שלוחו ומאי קמ"ל ע"כ**, אבל לפמ"ש א"ש דכוונת הפרי"ח הוא דכאן לא מחני **ליתן להשליח שיוכה עבור הכהן ואע"ג דקיי"ל בכ"מ דזכין לאדם שלא בפניו**, אולם כאן

שאני, דהתורה גילתה לנו דלא מהני בזה זכיה משום שנאמר ונתן לכהן, לכהן עצמו ולא ע"י זכיה וא"כ דברי הפר"ח מיושבים.

ד. אולם הלום ראיתי בתשו' בית דוד להגאון דר"ט ז"ל ממינסק בסי' ח' שהביא ד' חפר"ח הנ"ל, אך מרהיטת דבריו שם ג"ל שסובר להלכה דבמוסר להשליח ע"י זכיה שיוכה עבור הכהן דמהני, ושם מאריך למצוא מקור לדבריו והביא שם דברי הירושלמי שמוזה מוצא סמך לדבריו יעו"ש.

ולכא"ו י"ל דהא מילתא גמרא ערוכה בגיטין ד' ל' ע"א, בסוגיא דהמלוה מעות את חתן, דמוקי לה שם בגמ' דאיירי במוכה ע"י אחר הרי מפורש אעפ"י שהכהן לא יקבלנו מידו וכמ"ש שם אע"ג דלא אתי לידי, וא"כ נראה מכאן כעין סתירה לד' הפר"ח הנ"ל וסייעתא להגאון בית דוד הנ"ל. אמנם אחרי עיוני מעט בזה נראה דלק"מ, דהנה הפר"ח מסביר לה דמסתמא לא מהני משום דאיכא למימר דילמא לא גיחא לי, וכנראה שכ"ה רוצה לחסביר את ד' הספרי עפ"י סברא זו. אכן אם הכהן גילה דעתו דגיחא לי בכך ואדרבה רצונו הוא שימסר ויזכה ע"י אחר דבודאי שזה מועיל וכמ"ש הפר"ח, והנה הרי בסוגיא דידן דחמלוה מעות את הכהן, הרי יש הסכם מפורש לכך והכהן מביע את דעתו ורצונו לכך כרי שיוכל ליהנות כבר מיד מהלואה זו שניתן לו וא"כ ה"ז בכלל דגיחא דגם להפר"ח ה"ז מועיל.

והנה לפמ"ש נראה דהצל"ח סובר להלכה כהפר"ח דאי נימא דמועיל זיכוי ע"י אחר א"כ הרי אפשר להאבא לברך שהחיינו בנתינתו להשליח, דבלא שיוכה ע"י אחר, השליח בעצמו אינו זוכה עבור הכהן, משום דקיי"ל דהולך לאו כזכי דמי וכדאיתא בסופ"ק דגיטין וכ"ה בר"פ האומר שם דף ס"ג ע"ש. ולפי הקושיא היה אפשר להעמיד את דברי הצ"ח דמייירי במקרה שב"ד פודין אותו כשאין אב וכמ"ש האחרונים, עיין ביו"ד בסי' של"ה ובפ"ת שם. [ובנדר"ז שהיה נוגע למעשה הערכתי קונטרס והובא לפני רבינו הגאון רצ"פ פרנק וצ"ל ואכמ"ל].

ה. ומה שגלע"ד בביאור הגמ' בסוף מס' דפסחים הנ"ל לענ"ד, והוא לפי מ"ש המג"א בסי' תל"ב לענין ברכת חמץ דמבואר שם בשו"ע דמברך הבודק ואעפ"י שאין הבית שלו, ולזה הקשה המג"א דאיך מברך הבודק שאין המצוה מוטלת עליו, וז"ל דמ"מ מצוה קעביד דומיא דמילה שהמצוה על אבי הבן, מ"מ אם אחר מל אותו האחר מברך. ויש למצוא סמך לזה מדברי הירושלמי המובא בטור דאם אחד עושה סוכה לחברו דאיתו אחר מברך אף שהלכה אינו כן והוא מטעם אחר שגם האדם עושה סוכה לעצמו אינו מברך, ושם ביד אפרים להגר"א א"ז מרגליות וצ"ל — מסביר את הדברים כן, דהנה בתוקע לחברו יכול חתוקע לברך. משום דהתם נקרא דעושה המצוה בעצמו ע"י שהוא שומע את התקיעות ומשו"ה התוקע מוציאו בברכתו. ולא כן הכא בבדיקה דהבעה"ב אינו בודק את הבית ואינו מקיים חמצוה כלל. ומשו"ה דימה המג"א למילה, דגם במילה האב אינו מקיים כלל המצוה באם אחר הוא שמל את בנו.

והנה הדגמ"ר שם השיג על המג"א מראיה זו שהביא ממילה, משום דבמילה הרי גם תאחר שייך בזה, דהא זה מוטל על כלל ישראל למולו באם אין האב מל אותו אבל בבדיקת חמץ דאם אינו בודק אף אחד אינו מחויב לבודקו עבורו יע"ש.

ה. ונחנא אפשר ליישב מה שהקשה הדגמ"ר, דהא עיקר הבדיקה שתקנו חז"ל לבדוק את חמץ ומשום שלא יעבור בב"י וב"י כשי' רש"י בריש מכלתין וע"ש בתוס', ויתכן דאם אמנם ידוע שיש אצל מי שהוא חמץ ברשותו כל אחד מישראל חייב לבערו וכמ"ש חגמ' בב"ק דף צ"ח ע"ב שהכל מצווין עליו לבערו ועיין במשנ"ב סי' תמ"ג ס"ק י"ד יעו"ש חמץ מעתה אפשר לומר שכולם הם בכלל חובת בדיקה וכעין מ"ש המג"א לענין מילה, ואף שיש לחלק בין מילה דזה בגדר שנודע שהוא לא מהול, משא"כ בבדיקת חמץ שזה אפשר בגדר שלא נודע, מ"מ דעת המג"א לדמות זל"ז וכמ"ש"נ.

ו. אולם היד אפרים שם הביא דברי המג"א מ"ש בסי' שס"ו ס"ק כ' לחלק בין קעביד מעשה דיכול גם לברך משא"כ דהיכא דלא קעביד דאינו מברך, והוא ע"ד מש"כ בסי' תל"ב, אך הב"ח שם בטור מחלק באנפא אחרני, והוא דהיכא שהמצוה מוטלת על גוף האדם כגון הדלקת ג"ח אין המדליק בשביל אחר יכול לברך, משא"כ היכא שהדבר הוא המתחייב, כמו הפרשת תרו"מ דגם המפריש בשביל אחר שיוכל לברך ע"ש וחילוקו נראה שמחלק בין חיובא דגברא לחיובא דחפצא. והנה היד אפרים מסביר את שיטתו עפ"י התוס' רי"ד בקדושין, דלכך לא מהני שליחות באומר הנח תפילין עבורי [ועיין בקצוה"ח סי' קפ"ב שהביא את ד' פי' הרא"ש בנדרים דף פ"א שהוא ג"כ בשיטה זו יע"ש מש"כ בזה] ולפ"ז גם בהדלקת ג"ח היא מצוה מוטלת על האדם ואין זה מתורת שליחות וכן היא המצוה שבביתו יודלק ג"ח דאין המצוה מוטלת על האדם יעו"ש שכתב שגם לענין בדיקת חמץ יש לחקור דמאיזה סוג זה בכלל ע"ש.

ולכאורה יש להעיר על דברי הב"ח הנ"ל מד' הרא"ש בפ"ק דפסחים שכתב בפירוש דמועיל שליח בהדלקת ג"ח יע"ש שכתב דמה שכ"א מדליק הוא רק מצד ההידור והחביבות ע"ש, ומשו"ה מברך בלמ"ד ולא בעל, א"כ מוכח להדיא שגם ע"י שליח יוכל להדליק והשליח יברך. אכן לפי"ד הר"ן יתכן דברי הב"ח הנ"ל, עפ"י מ"ש הר"ן להקשות כקושיית הרא"ש הנ"ל דלמה מברכין בהדלקת ג"ח בלמ"ד, ומתיר שם משום דצריך להשתתף בפריטי ע"ש, ונראה הכוונה בזה דכיון דבעי להשתתף בפריטי ה"ז נעשה גם כעין בעלים וה"ה נחשב בזה כאחד מבני הבית, ולולי סברא זאת יתכן דאינו מברך השליח מבלי להשתתף בפריטי, ואם שיש עדיין עיון עוד לעמוד לסוף כוונתו, מ"מ כנ"ל לפור' דחילוקו של הב"ח תלוי בפלוגתת הרא"ש והר"ן, ולפ"ז יש מקום יסוד לדברי הב"ח עפ"י הר"ן וכמ"ש"נ.

ז. ומעתה הדרנא לראשית דברינו, והוא עפ"י המג"א והב"ח בסי' שס"ו דיש ג"מ בין מצוה המוטלת על קרקפתא דגברא לבין מצוה שהיא מוטלת על החפצא בלחוד. והנה במצות פדה"ב יש מחלוקת בין האחרונים אם היא מצוה המוטלת על האב בלבד ואין אחר שייך למצוה זאת של דין פדיון, ומה שאחר פודה זה בא רק ע"י זכיה ושליחות בלבד. וזוהי אמנם דעת הש"ך בנה"כ בסי' ש"ו, אך דעת הרבה אחרונים אינה כן, ה"ה המחנ"א והגר"א ומהרי"ט אלגזי בבכורות ד' י"א, דסביר דאין המצוה מוטלת דוקא על האב בלחוד, אלא דעיקר המצוה שהבן יהיה פדוי, ולא דוקא ע"י האב בלבד, אלא להאב יש לו יותר זכיה לקיים המצוה למה שהוא אחר, וכה הוא מדגיש המהרי"ט"א שם וכמ"ש חגמ' בקדושין ד' כ"ג ע"א כאן קבלת רבו גרמא לו ה"ג בפדה"ב קבלת כהן גרמא לו וע"י סיבה זו חזא שחבן הוא שיהי' פדוי.

חרב שלמה מושר ראש ישיבת איתרי ירושלים

לדרך תלמודו של רבי שמואל ברוך זצ"ל *

בתוך דברי הסכמתו של מו"ר הגרא"י פינקל זצ"ל לספר דבר שמואל כותב הוא, כי במשך שנות למודו של רבי שמואל ברוך אצלו הכירו כאדם הגדול בענקים. הדברים נראים לכאורה כהגזמה לדבר כך על ת"ח צעיר בשנות שמושו. נתבונן איפוא מעט במשמעות תואר זה וגדרו במקורו.

אמרו רז"ל האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) זה אברהם אבינו. מה טעם כונה אברהם אבינו בתואר זה. (עיין ילקוט יהושע שם ושילחי מסכת אבות דרבי נתן ובשנו"א ליקוטים בסוף מס' ברכות).

בבבא מציעא (דף יב:) אמר רבי יוחנן גדול וסמוך על שולחן אביו זהו קטן, קטן ואינו סמוך על שולחן אביו זהו גדול. אברהם אבינו שלא היה לו לא רב ולא מלמד ולא מוריע דבר (מדרש ורמב"ם פ"א מהל' ע"ז הל"ג) אין לך אדם גדול יותר ממנו, ולפיכך מכונה הוא האדם הגדול בענקים.

לה דבר שאינו דומה וכו', הלכך מורין הוראות טעות" (סוטה דף כב. ורש"י שם), ומשום כך אמרו (ב"מ דף לג:) „הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון“, ופירש רש"י „אם שמעת דבר משנה מרבך הזהר לשאול טעמיו ומי שנאה. ששגגת תלמוד, אם שגגת בהוראה: בשגגת תלמודך שלא ידעת טעם המשנה ונתת בה טעם אחר ומתוך כך דמית לה דין או הוראה וכו' עולה זדון ענוש אתה עליה כמזיד שזדון הוא בידך שלא שאלת טעם מרבך“. ומאידך גיסא אמרו (סנהדרין דף מב.), „בתחבולות תעשה לך מלחמה, במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה“, ופירש רש"י „לא, כאדם המפולפל ומחורד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה כי מהיכן יתגלה הסוד“ יעו"ש, נמצאו אלו ואלו „חמיסין“, אלו חמסנין שמונעין מלומר טעמי תורה או שאומרים חמישית הטעם,

(* דברים שנאמרו בעת הספד לזכרו, ונרשמו על ידי אחד השומעים.

רבי שמואל ברוך ז"ל דוקא היו לו הרבה רבנים, והרבה שימש את רבותיו והרבה קיבל מהם, ולא עוד אלא שקיים בכל מאורו משנת בן זומא (אבות רפ"ד) איהו חכם הלומד מכל אדם, ואמר דבר שמועה בשם זעיר מיניה (ירושלמי פ"ז דשביעית), והרי ספרו מוכיח ועד עליו, מה טעם אפשר לומר עליו שלא היה סמוך על שולחן אחרים?

ברפ"ב דכתובות (דף יז.) אמרינן כי סמכו להו רבנן לרבי ולרבי אסי שרו להו הכי, כל מן דין וכל מן דין סמוכו לנא, לא תסמכו לנא וכו' לא מן חמיסין. ופירש רש"י אומרים חמישית הטעם, ובגמ' (סנהדרין דף יד.) פרש"י מלשון חמסנין שמונעין מלומר טעמי תורה, ואילו הערוך פירש ששונין חומשה של מסכת ולמעשה תרומתו איתנייהו.

כי הגה מאז ומקדם נפלגו דרכיהם של לומדי תורה לשתי כתות, כת הבקאים וכת בעלי העיון. סיני ועוקר הרים (עיין סוף הוריות וסוף ברכות). ובאמת הא בלא הא לא סגי, שהרי „התנאים מבלי עולם הם“, „דכיון דאין יודעין טעמי המשנה פעמיט גורמין שמדמין

ח. ועס"י הנחה זאת, אפשר להבין לפע"ד את ד' הגמ' הנ"ל בסיומא דפסחים, והנה דעת חרמ"א שם בשו"ע וזהו דעת הריב"ש דאינו מועיל שליחות בפה"ב, דלפ"ז שפיר אפ"ל מה שחגמ' מסתפקת אם האב הוא שמברך ברכת שהחיינו מטעם איהו מצוה קעביד ועליו מוטל המצוה והיינו אקרספתא דגברא דאבא, ולכן איהו בעי לברך, או דילמא הכהן שיברך שחמצינו היא מוטלת על כלל ישראל שהבן יהיה פדוי והרי הכהן הוא ג"כ בכללם, ונוסף שחוא מקבל טובת הנאה זו של חמשה סלעים, הדין הוא שהוא יהיה המברך, אך הברכה הראשונה ברכת פדה"ב זה נקטא חגמ' לפשיטותא דהאב יברך, מכיון דסו"ס הרי הוא קרוב ושייך יותר להמצוה מכל אחר בישראל, והוא הזוכה יותר במצוה זאת, אך לענין ברכת שהחיינו מכיון שברך האב בירך ברכה זו על פדה"ב, א"כ יש מקום לגבי ברכה זו דשהחיינו יש לו לברך הכהן מכיון שהוא שייך ג"כ במצוה זאת, ע"י קבלת החמשה סלעים והוא ג"כ נחנה מזה עכ"ס הנאה גשמיית, אף שזה אינו הגורם לעיקר שבעבור זה יזכה לברך ברכה זו דשהחיינו, אבל זה מועיל בשביל תוספת לברכה זו שיזכה הכהן לברכת שהחיינו.

וחנה מסקנת חגמ' להלכה שהאב מברך שתיים, וזה יוצא בדיוק כד' חרמ"א, ומקורו הוא חריב"ש דחייב הוא על האב לפדות דוקא וזהו המצוה המוטלת עליו שהוא בלבד יכול לפדות ולא השליח, א"כ יש לו לבד לברך ב' הברכות האלו.

ט. אכן י"ל גם לפ"ד האחרונים הנ"ל שחולקים על חרמ"א, ודעתם הוא דאפשר לפדות ע"י שליח וכאמור, אפשר לבאר את סוגיית חגמ' גם לדידהו, עפ"י מ"ש החת"ס בס' רצ"ב שכתב לבאר את דברי הפר"ח הנ"ל, דאם בלא ידיעת הכהן הו"א לזכות ע"י שליח, משום שגם חכחן המקבל ה' סלעים עושה מצוה בקבלתו ומצוה בו יותר מבשלוחו, דלפעמים לא נחא ליה ע"י שליח ע"כ, דלפ"ז יוצא דמצות הפדיון מתקיימת ע"י שניהם וגם ע"י הכהן המקבל, לפ"ז מ"ש חגמ' דכהן דמטי הנאה לידי' הוא שיברך ברכת שהחיינו, הכוונה היא על המצוה של מת"כ ושזוהי הוא העיקר אלא מכיון שברכת שהחיינו קשורה עם ההנאה ולכן קאמר דקמטי הנאה לידיה אבל לא זוהי עיקר הסיבה שהוא יברך, דהעיקר הוא מפני שחוא ג"פ שייך להמצוה וכמש"נ ולכן כשהגמ' מסתפקת מיהו שייך יותר לברכה זו אם חאם שחוא קעביד מצוה וחיינו שחוא הגורם בעיקר לעשייתה דאי לא איהו לא ה' מקום בכלל לקיום המצוה הזאת, או חכחן מכיון שהוא ג"כ שייך למצוה זאת ומכיון שברכה זו יש לה קשר בדרך כלל בכל מקום עם קבלת טובת הנאה ולכן יש מקום ליתן ברכה זו לחכחן ומסקנת חגמ' שהאב מברך שתיים משום דאזלינן בתר הגורם להמצוה והוא הוא העיקר כנ"ל.

ואלו חמיסין ששוגין חומשה של מסכת. פילוג זה קבוע וקיים הוא במרוצת כל הדורות מאז ועד עתה, ורק יחידי סגולה זכו לשני הכתרים יחד, ועליהם הוא שאמרו כל מן דין וכל מן דין סמוכו לבא.

רבי שמואל ברוך ז"ל זכה להיות בין אותם יחידי הסגולה בדורינו, היתה בו מציגה מופלאה של בקיאות ועיון, ויחס שוה היה לו לשתייהן מבלי לבכר האחת על פני חברתה, מחיכוך נבע בו הכח והאומץ לכך, מהיכן נבע בו הכח לעמוד ולא להגרר אחר מנהג הרבים, וחלוא דרכן של בני אדם להימשך עם הזרם, ומהיכן נבע בו האומץ לעמוד בתווך בין שני המחנות, שבדרך כלל הם צהובים זה לזה, „שונאים אלו בעלי משנה, ששונאים בעלי גמרא לפי שבעלי גמרא אומרים על בעלי משנה שהם מבלי עולם” (ב"מ דף לג: ורש"י שם).

באבות דרבי נתן (פ"מ הל"ט) שנינו „לענין תלמידים דרש רבן גמליאל הזקן ארבעה דברים, דג טמא דג טהור וכו', דג טמא כיצד בן עניים שלמד מקרא ומשנה הלכות ואגדות ואין בו דעה, דג טהור כיצד, זה בן עשירים שלמד מקרא ומשנה הלכות ואגדות ויש בו דעה וכו'". ושמעתי ביאורו מפי הגר"מ חברוני ז"ל עפ"י הגמ' בע"ז (דף לט.), „דג טמא כיון דלית ליה חוט השדרה בדוכתא דרדיפי מיא לא מצי קאי, ואעפ"י שדחו זה בגמ', למדנו משם דג טמא לית ליה חוט השדרה, ונפקא מינה דאע"ג דמצי קאי בדוכתא דרדיפי מיא, אבל לשחות כנגד הזרם דבר זה אין בו כח לעשות, כדמוכח במסכת שבת (דף קמח:). דקוליים האיספנים כיון דלא שריר שדרה לא מצי סליק עי"ש ובפרש"י, נמצא לפי"ז דג טהור הוא מי שיש לו חוט השדרה ויכול לשחות נגד הזרם, ואילו דג טמא הוא מי שאין לו חוט השדרה ואינו יכול לשחות נגד הזרם, ומובן שפיר מ"ט קרי ליה לת"ח שיש בו דעת דג טהור ולת"ח שאין בו דעת דג טמא עכ"ד.

ויובן בזה מה שאמרו בריש תענית (דף ד.) כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח וכו', דכתיב ארץ אשר אבניה ברזל, אל תיקרי אבניה אלא בניה וקאי על א"י, דהיינו דת"ח שבה הם קשים כברזל, והדבר תמוה שהרי זה סותר למה שאמרו בסנהדרין (דף כד.) מאי דכתיב ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי גוועם ולאחד קראתי חובלים (זכריה י"א), גוועם אלו ת"ח שבא"י שמנעימין זה לזה בהלכה, חובלים אלו ת"ח שבבבל שמחבילים זה לזה בהלכה, ועוד יותר פלא ששם בתענית (דף ז.) דורשת הגמ' את הפסוק ברזל כברזל יחד ואיש יחד פני רעהו (משלי כ"ז), מה ברזל זה אחד מחדד את חבריו אף שני תלמידי חכמים מחדדים זה את זה בהלכה, והרי בפסוק כתיב „ברזל” דהיינו דוקא שהת"ח הוא קשה כברזל או נאמר עליו שמחדדן זה את זה בהלכה, ולכאורה איפכא מסתברא שכשת"ח קשה כברזל אינו גוועם אלא חובלים, ואיך שייך שתלמידי חכמים שהם כברזל יחדו זה את זה בהלכה? אך לפי מה שנתבאר מעלת ת"ח שיש בו דעת, הנה כבר כתב החזו"א באיגרותיו „עיקר חזקתה בתורה להבין דעת הניגוד”, והלוא זוהי מדת הדעת שהיא ההשקפה הנכונה על חזקתה והסברות השונות והמנוגדות והשיקול ביניהן, שזהו מה שמכונה שיקול הדעת. ומצינו באמת שזוהי מעלת ת"ח שבארץ ישראל דאמרינן בב"ב (דף קנח:) אמר רבי זירא שמע מינה אוירא דארץ ישראל מחכים, ופירש הרשב"ם שמשעליתי לא"י נתתי אל לבי לצאת משיטתי הראשונה ולעמוד על אמתת הדברים, כי מסגולת א"י להעניק לת"ח שבה מדת הפתיחות והנכונות להבין דעת הנגוד, נמצא דדוקא ת"ח שקשים כברזל, דהיינו שיש בהם דעת ויש להם חוט השדרה, רק הם יודעים להיות מחדדים ומנעימין זה לזה בהלכה, מכיון שדוקא תלמידי חכמים אלו יודעים להבין גם את הצד השני שבכל דבר ואינם מושרשים בדעותיהם הקדומות.

ועיין ברכות (דף מז:) אמר רבי אמי שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה

מצטרפין, פרש"י לחיות שלשה, והיינו לברך ברכת הזימון, והוא מבואר עפ"י דברינו, כי הנה מעלת השלושה בכל מקום הוא כענין שמצינו לגבי ב"ד זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד והשלישי מכריע ביניהם, וכענין שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא כחוב השלישי ויכריע ביניהם, הלכך שני ת"ח המחדדים זה את זה בהלכה, דהיינו שכל אחד חותר להבין דעת חבריו, הרי כבר הם עצמם עושים מעשה השלישי, ושפיר הם נחשבים כשלשה ויכולים לזמן.

ויש בדברים אלו נקודה עמוקה, מה טעם מדה זו היא מעלתן של תלמידי חכמים שבא"י דוקא, דהנה איתא בזהר שישנן שני בחינות בלומדי תורה, בחינת בן ובחינת עבד, „ברא מחפש בגנוזי דאבוהי”, ואילו העבד אין לו אלא מה שהוא מקבל מרבו. מצינו לאברהם מתאונן בפני הקב"ה (בראשית ט"ו) מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר, ופרש"י דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים, ולכאורה תמוה וכי כאן הוא המקום וכעת הוא הזמן להזכיר שבח זה של אליעזר, והלוא בזה הוא מחליש טענתו וסותר לרצונו להתאונן ולהדגיש שהוא ערירי.

אולם ההסבר הוא, דכל זה מטענתו של אברהם הוא, אליעזר אינו אלא עבד, בחינת דלי, משפך, ואילו אני משתוקק לבן שיש לו שקול דעת משלו. ובב"ר (פרשת חיי שרה) כנען בידו מאזני מרמה, זה אליעזר שהיה יושב ומשקיל אם בתו ראויה ליצחק אם אינה ראויה, כלומר מכיון שאליעזר הוא בחינת עבד, „כנען”, אם כן מה ערך יש לשקול זה שהוא יושב ומשקיל, והלוא הוא אינו ראוי לכך, ועל כרחו מאזנים שבידו מאזני מרמה הן.

תלמידי חכמים שבארץ ישראל בחינת בנים ומכאן מעלת הדעת שחוננו בה, ויובן בזה מה דאיתא בנדרים (דף פא.) אמר רב מאי דכתיב, מי האיש החכם ויבן את זאת, דבר זה נשאל לחכמים ולגביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו, עד שפירשה הקב"ה בעצמו דכתיב ויאמר ה' על עוזבם את תורת וגו' שאין מברכין בתורה תחילה, דהנה בתוס' ברכות (דף יא:) הביאו דעת רבינו תם שברכת התורה נקבע לברך בכל יום בשחרית דוקא, והסבירו המפרשים דהואיל ובדרך כלל בבוקר הוא מתרענן ויש כאן התחלה חדשה של לימוד, לכן לא פלוג ונקבע תמיד הבוקר כגורם לחיוב מחודש של ברכת התורה.

והנה כתוב (ישעיהו ג') ה' אלוקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוון לשמוע כלמודים, ה' אלוקים פתח לי אוון וגו', פירוש בלימוד התורה צריך שיהיה מצב של בוקר בוקר, התחדשות והתרענונות, ולא מצב של שיגרה, של מלומדה, וזהו שאמר הכתוב (תהילים כ"ז) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, ששבת בבית ה' כל ימי חיי יהא תמיד רק מחמת הרצון והתשורה לחזות בגוועם ה' ולא מחמת מלומדה, ולבקר מלשון בוקר, בהיכלו, והמבחן לזה הוא אם יש לו לאדם פתיחות ואוון קשבת להבין הפשטות המתחדשות בכל יום, (עיין רשב"ם וישב ל"ז). וזהו שאמר ה"א נתן לי לשון למודים לדעת לעות (מלשון עת) את יעף דבר, כלומר לדעת ולהרגיש מתי הדבר מתחיל להתעייף, יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוון לשמוע כלמודים.

מי שאינו כך, מי שאצלו התורה „העלתה חלודה” (עיין ספרי פרשת האזינו), הנה למראית עין הרי אדרבה תורתו היא ברציפות והתמדה, אבל האמת היא שאין כאן אלא מלומדה ושיגרה, וזה היה החטא שלא היה ניכר ולא נתגלה לא לחכמים ולא לגביאים ולא למה"ש עד שפירשה הקב"ה בעצמו, שלא ברכו בתורה תחילה, לא נזדמן להם „בקר” לברך ברכת התורה, דבר זה פגם הוא במעלת א"י, במעלת תורת א"י, ועל זה אברה הארץ.

רבי שמואל ברוך זכה להיות מתלמידי חכמים שבא"י, בחינת בן, ת"ח שיש בו דעת, שיש לו חוט השדרה שהוא קשה כברזל, ודוקא משום כך היתה בו הפתיחות הגדולה לחיות

לומד מכל אדם, וחאזון חקשבת לשמוע כלמודים את הפשטות המתחדשת בכל יום, וזוהי שעמדה לו לא לחישאר במעגל הסגור והשיגרת של מרבית לומדי התורה בזמנינו. חנה כי כן נתחוויר לנו מה היה הכח המאפשר לילך בדרך זו שדרך בה רבי שמואל ברוך ז"ל בתלמודו, ושלא בכדי נתכנה אדם גדול בענקים, גדול שאינו סמוך על שולחן אחרים. אבל מה היה חנה המדרבן והמניע להליכה זו?

באותה מימרא במסכת תענית דרשו רז"ל אבניה, אל תיקרי אבניה אלא בניה, דרשא כוז מצאנו בעוד מקום והיא במימרות המפורסמות של רבי חנינא, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר: וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, אל תיקרי בניך אלא בוניך, מה חשם מואר זה של בונים לתלמידי חכמים ושהוא הגורם להם להיות מרבים שלום בעולם.

בנדרים (דף סב.) איתא, רבי אלעזר ב"ר צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בהן לשמן, ופירש הרא"ש ודבר בהן לשמן, כל דבורך ומשאך בד"ת יהיה לשם התורה, כגון לידע ולחבין ולחוסף לקח ופסול ולא לקנתר ולהתגאות. והדברים צ"ב (ועיין נפש החיים ש"ד פ"ג). והענין הוא, כי חנה הלומד תורה אסילו בכונת תועלת שלימותו הנפשית, סו"ס נמצא שהוא תכלית כאן ותורה הוא האמצעי, וכוננה כוז אינה בגדר לשמה האמיתי, אלא האמת היא שתורה לא באה לשרת אותך, אלא איסכא, אתה נועדת לשרת את התורה, ללבן חלפותיה ולחרץ קושיותיה וכיו"ב, כפועל העוסק במלאכתו של בעה"ב, וכלשון הגמ' עירובין (דף סח.) אנן פועלי דיממא אנן, וזוהי המעלה הגדולה של חידושי תורה שהאריך בה הזוהר כנודע, (ולס"ו מובן שכלול במעלה זו, במדה מסויימת גם המלמד תורה לאחרים ללא חידוש), וחו מה ששינו בספרי, ולעברו בכל לבבכם זה התלמוד.

לימוד התורה בבחינה זו, בבחינת בוניך שעוסקים בבנינו של עולם מביא בהכרח לידי שלום, ושלוש במדרגות העליונה ביותר וכמו שיבואר. כי הנה בברכות (דף נו:) איתא אמר רבי חנן שלש שלומות הן נהר צפור וקדירה, פירוש (וקצת מזה איתא במהר"ל) שלש מדרגות הן במדת השלום, שלום של צפרים, שלום של נהר ושלום של קדירה, שלום של צפרים כיצד? — צפרי הנדוד מתארגנות לטיול משותף, הרי כאן תמונה של שלום ואחדות, אבל הרי אין זו אלא, "אחדות שכנית" ולא, "מוגית", לא כן, "שלום של נהר" שמתמזגות טסות חגשמים לגבאים ושלוליות, ואלה ליובלים, והיובלים לנהר. הרי כאן אחדות מוגית, וחוא מדרגה עליונה יותר של שלום, ועדיין אין זה סוף המדרגות של שלום. המדרגה העליונה ביותר היא דוקא שלום של קדירה, שבה תערובת של מרכיבים ותבלינים שונים ומשונים, באופן שכל אחד מהם תורם את חלקו המיוחד לו ודוקא כך יוצא תבשיל ערב ומתוקן, וכבר האריך הר"ן בדרשותיו, דרוש א' בשבח האחדות מבחינה זו.

במפעל של בניה דרושים בהכרח כל מיני וסוגי פועלים, שכל אחד אומן ומומחה במקצוע שלו ורק בשותף פעולה מלא בין כל סוגי האומנים יקום הבנין, וזהו שאמרו שחלומדים תורה בהרגשה זו של בנאים העוסקים בבנינו של עולם, נטולה מהם הקטגוריה חמצויה בין תלמידי חכמים, שהרי על כרחך הרגשתם היא, "אני בריה וחבירי בריה", ת"ח כאלו הם הם המרבים שלום בעולם.

רבי שמואל ברוך ז"ל היה כל כולו אומן ובנאי העוסק בבנינו של עולם, וכך הגיע על ידי עבודת נמלים ליצירת חבורו הנפלא, "דבר שמואל", ועוד לא אמר ד', אלא עד יומו האחרון לא הסיה דעתו ממנו ועמל לשפצו ולשכללו בכל מאי דאפשר, ולפיכך זכה באמת וספרו זה מתנוסס לתלפיות, שכל פיות לומדי מסכת זו, מסכת פסחים, פונים אליו, ונתקיים בו במלוא המובן מאמרם ז"ל, "אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם הם זכרונם".

חרב יעקב אליעזרוב

חבר ביה"ד הרבני
אשדוד

מבני עליה

במסכת סוכה דף מה: „אמר רשב"י: ראיתי בני עליה והמה מועטין, אם אלף הם, אני ובני עמהם, ואם מאה הם אני ובני עמהם, אם שנים הם אני ובני הם. ובהתבונן במאמר זה על שזכה רשב"י ובנו להיות מבני עליה, היינו משום שהיו בצער המערה י"ג שנה, ועסקו בתורה מתוך שלילה גמורה של כל חפצי ותענוגי העוה"ז, עד שנתעלו לדרגה עילאה של בני עליה. עד שהיה אפשר להעלות על הדעת, שמכל דורו של רשב"י שהיו בו תנאים קדושים, יהיו הבני עליה שבהם אך רשב"י ובנו.

ובהתבונן במאמר זה נראה דמדרגה זו של בני עליה, אף בזה ישנם מדרגות זו למעלה מזו, ורשב"י ובנו הגיעו לשלימות הדרגה, ובוה הם היו אף יחידים, אבל בודאי כל אדם בהכנסו לתוך עולמה של תורה ועזיבתו את תענוגות עוה"ז, ואף בזמן צער אינו מרפה עצמו מדברי תורה ודבוק בה בכל לבו, בודאי שנכנס ונתקדש להיות בדרגה מסויימת של אחד מבני עליה — השרידים אשר ד' קורא להם.

ובהיות כן בהעלותי את זכרו של אחי וראש הגאון הצדיק ר' שמואל ברוך זצ"ל, שחיה אחד מבני עליה, מאלה שדבקו בתורת ד' יומם ולילה, מתוך צער וביטול תענוגי העוה"ז והרביץ תורה לעדרים והעמיד תלמידים הרבה והיה עמוד התורה, וכן היה עמוד העבודה בעבודת ד', שהיה מדקדק במצוה קלה כבחמורה, אף במצבי סכנה חקר ודקדק אף בחומרות של לכתחילה, שבודאי במצבו היה לו להקל, מ"מ החמיר על עצמו בין במצוות שבין אדם למקום ובין במצוות שבין אדם לחבירו, ואם היה איזה חשש באיזה ממון שלכתחילה יש איזה פקפוק בזה, היה נזהר ומוזהר שלא יתנו לו זאת באיזה שהוא תחבולה, אף שמצבו היה דחוק, והיה זה אף כשהיה מוטל בסכנה גדולה, כי זהירותו ודקדוקו במצוות היתה גדולה עד למאוד.

וכמו כן היה עמוד של גמילות חסדים, שהיה לו גמ"ח משלו, ועל אף חליו וחולשתו תמיד היה עוזר בהלוואה וגמ"ח לכל מאן דבעי, וסיפר לי אחד ממקורביו שתמיד שבא לביתו או שראהו עוסק בתלמודו או שעוסק בכספי הגמ"ח שלו, שתורה וחסד היו שלובים אצלו זו בזו, וכל זה געשה בהצנע ובהסתר, ואף תורת הנסתר היתה נחלתו וכל זה נודע רק לאחר פטירתו. עד כדי כך הצליח להסתיר את עצמו ובודאי שזהו בחינה של אחד מבני עליה.

וראיתי בדרשות מהרא"ל צינץ שהביאו מדברי המדרש רבה על הפסוק ויהיו חיי שרה „הה"ד יודע ד' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה, כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים, בת כ' כבת ז' לגוי בת ק' כבת כ' לחטא. ונדחקו בביאור הדברים, וכתב שם לבאר לפי מה שאמרו חז"ל שלעתיד לבוא יצחק אבינו עושה חשבון עם השטן כמה חיי האדם, דל כ"ח דשינתא ואכילה וצלויה ובית הכסא, ולא נשאר רק י"ב ופלגא, זה מה שנשאר מחיי האדם.

אך אין זה כי אם לאותם שאינם עושים רצונו של מקום, ואולם לשרידים אשר קורא ד' שכל מעשיהם לש"ש כמבואר בשו"ע או"ח סי' רל"א שהאכילה היא כדי שיהיה להם כח לעבודת הבורא ית' וכן השיגה אין צריך לומר בזמן שיכול לעסוק בתורה ומתגרה בשיגה, אלא אפילו יגע והוצרך לישון, יהא כוונתו לתת לגופו מנוח כדי שיהיה חזק ולא תטרף דעתו בתורה, והעושה כן עובר בוראו תמיד, וא"כ בודאי כי לצדיק מגיע שכר בעד כל מעשיו, כי כולם לש"ש, ונמצא לצדיק יש לו ימים שלימים חיים וקיימים, וזהו כוונת המדרש כשם שהם תמימים אף שנותיהם תמימים, אך לא כן הרשעים עד שאבינו יצחק מבקש ומשתדל עבורם לבטל מהם חרין מחמת שיגה ובקשת הצרכים, אבל כשהוא עוסק בעבודתו ית' וכל מעשיו לש"ש, כל הימים שלימים וקיימים דכל הצרכים הם ג"כ לש"ש.

וזהו הכוונה מה שכתוב במשלי: כי יראת ד' תוסיף ימים. כי אף הלילות שלא היה ראוי לחושבן מכלל הימים מ"מ כיון שיראת ד' עמדו, גם הלילה נחשב כימים לעבודת ד', משום שכל כוונתו לש"ש, וזהו תוסיף לו ימים, וזה ג"כ הכוונה מ"ש שלמה המלך בקהלת: האלוקים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, והינו שאלוקים עשה את האדם ישר, ואז ימיו יחיו שלימים לעבודת ד', אבל המה בקשו חשבונות רבים והיינו לרוע מפעלם צריך לעשות חשבונות של אכילה ושתייה ושיגה ע"ש. ועל אחי זצ"ל יכולים לומר שנשאר ישר כל ימיו, וחיה מחשב חשבונות של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה, ועל אף שנסתלק במיטב שנותיו עם גמר חיבור ספרו הגדול, דבר שמואל" על מסכת פסחים, שעולה על שלחן מלכים, מאן מלכי רבנן, ושמעתיה מתבדרן בעלמא, אשר באמת קשה לחבין איך אדם בשלימותו נסתלק באמצע שנותיו, אלא כך גזרה חכמתו יתברך והצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט.

וראיתי בספר חסידים לרבינו יהודה החסיד אות שנ"ה שכתב שם: משה ודוד היו שוין וכו', וכתב שם בחמשך למח מת משה פחות בשנים מכל אבותיו מאדם הראשון, אמר להם לישראל מה שאמרתי לכם כי הוא חייך ואורך ימיו, לא כתבתי אלא בעולם שכולו ארוך, שחרי מי הוא שעסק ונצטער בה יותר ממנו, הכל למדו ממנו ועל ידו ניתנה תורה לישראל וקצור ימיו, וכן בכיבוד אב ואם כתיב אריכות ימים, ומאדם הראשון עד יוסף לא קצר ימים פחות, לחודיע שאריכות ימים שכתוב בכיבוד אב ואם לא דבר אלא לעוה"ב, ודוד קצר ימים מאבותיו לחודיע כי הכל מדובר לעוה"ב.

ובחמשך דבריו כתב שם: מזמור שיר ליום השבת משה רבינו אמרו, וסופו צורי ולא עולתה בו, לומר שמת משה בשבת והצדיק עליו את הדין, ולמה מתו משה ודוד בשבת כדי לקיים, ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ וכו' עיי"ש, ובזה נוכל להתנחם שבדאי כל יגיעתו בתורה וצדקה וגמ"ח כל זה משולם לחיי העוה"ב, היום לעשותם ומחר לעוה"ב לקבל שכרם, ויה"ר שיהא מליץ יושר למשפחתו ולכל מכיריו ויהא זכרו ברוך, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

חרב זאב פלדמן

ר"מ בישיבת תפארת ישראל — רוז'ין
ירושלים

מורנו זצ"ל *

קשה לעמוד מעל במה זו, שהיתה הבמה והדוכן שמעליו השמיע מורנו זצ"ל את שיעוריו ללומדי הכולל יחיו, ולפרקים בערבי שבתות לפני קבלת שבת לפני צבור המתפללים, ומטיף אמריו בדברי תורה, בדברי הלכה, ובדברי אגדה והתעוררות לחיזוק הלבבות בתורה ויראת שמים, ובפרט לי שזכיתי להמצא בקרבנו קרוב לעשרים שנה, ולשאוב מבאר תורתו, ליחנות מחכמתו עצה ותושיה, וביותר — לפני קהל קדוש זה אשר בשנים האחרונות רגילים חיו לראותו פה ומפיק מרגליות, אבל חז"ל גזרו מכבדו בחייו ומכבדו במותו, הרי שעלינו לכבדו והכבוד הגדול עבורו הוא בהתאספנו פה להתבונן מעט מארחותיו ותהלוכותיו אשר צריכים לשמש עבורנו כאבוקה באפילה שהשתררה עלינו בפתע לפני שבוע, עת נשמתו הטהורה עלתה בסערה השמימה, ובעונותנו לא נזכה לראותו יותר פה עמנו.

הרבנים הגאונים שליט"א שספדו הזכירו כבר את גדלותו בתורה, את יגיעתו בה, את מדותיו המזוקקות, את תפילתו הנרגשת, את אהבת הבריות שהיה מחונן בה בצורה מופלאה ביותר, וכו', אשתדל לכן למצות עוד כמה נקודות שראינו בו זצ"ל שבהם היה יחודו.

כתוב (במדבר כ"ז) ויאמר ה' אל משה קח נא את יהשע בן נון איש אשר רוח בו וגו', ורש"י פירש איש אשר רוח בו, שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד, והספורנו פירש וז"ל, מוכן לקבל אור פני מלך חיים כענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמה עכ"ל, ופירשו המפרשים דלכאורה מהו חכם לב שבלבו נתן ה' חכמה, והרי חכם לב הוא קודם נתינת החכמה, ומשמע שלהעשות חכם לב צריך האדם מעצמו ואז הקב"ה נותן חכמה בלבו, והיינו שחכם לב הוא מי שמוכן לקבל אור פני מלך חיים ולא להסתפק במה שיש לו אלא כל כולו הוא שואף ומשתוקק לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ואז הקב"ה ממלא את לבו בחכמה, ולכן הוא חכם, לב", שלבו ער ורגיש לכל ברק של חכמה ותורה, וזה היה יחודו של יהשע שנתמנה להיות מנהיגם ורבם של כלל ישראל אחרי משה, כי הוא היה הדמות הנאצלת של שוקק לחכמה, איש אשר רוח בו, וכמו שפירש רש"י בתהילים הרחב פיך ואמלאהו, הרחב פיך ושאל ככל שתוכל ואז ואמלאהו, כי האדם תפקידו ליצור את הכלי קבול לשפע החכמה שתבא אליו בשפע אלקי, ולכן מבואר ברש"י (שמות כ"ב י"ג) שבשעה שעלה משה למרום המתין לו יהושע למרגלות ההר כדי לזכות שמיד כשמשה ירד מן ההר יוכל לשמשו ולשאוב מתורתו עוד כמה רגעים לפני בואו לתוך המחנה, כי יהשע היה כולו שאיפה אחת לעלות מעלה ולא להעצר. וכן מבואר במלכים (א' ג') בגבעון נראה ה' אל שלמה וגו' ויאמר אלקים שאל מה אתן לך וגו' ונתת לעבדך לב שומע וגו' להבין בין טוב לרע וגו' ויאמר אלקים יען

(* דברי הספר שנאמרו בתום שבעה לעלותו לגנוי מרומים, בביהמ"ד הגדול, עזרת תורה" בשכונת סנהדריה המורחבת ירושלים ת"ו.

אשר שאלת את הדבר הזה וגו' הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון, ולכן כתיב (מלכים א' ה') וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר. ואמר הגר"ש זצ"ל כי כאן מבואר הרי סוד זה, ששלמה החכם מכל אדם זכה לכך בעבור השתוקקותו לידבק בחכמה, ואז נוצר הכלי קיבול למלאותו בחכמה.

מעלה נשגבה זו היתה מנת חלקו של מורנו הגאון זצ"ל, שאיפתו ורצונו לעלות ולתעלות לא ידעה גבולות, שיעוריו בחברותות לא פסקו בערבי שבתות וחגים ומועדים, בשעות בקר מוקדמות או לילה מאוחרות, בסדר מדויק, ללא הפסקה בינתיים, ותמיד היה רגיל על לשונו לדבר על המפסיד הגדול הזה ששמו הפסק והסח הדעת, והיה חוזר על דברי רבו חג"ח שציין הגמ' אצל רבי עקיבא שבא לביתו אחר י"ב שנה שלמד תורה מחוץ לביתו וטרם נכנס לביתו שמע מבחוץ את אשתו משיבה כי לו שמע לקולה היה שוהה עוד י"ב שנים, וכששמע זאת לא נכנס לבית ומיד חזר ללימודו, והדבר מפליא שרע"ק לא נכנס לפחות לכמה רגעים לחודות לה על טרחתה והסכמתה לחכות עוד י"ב שנים, שבזכותה נעשה לרבן של ישראל, אלא שעל ידי כך היה הפסק והיסח הדעת והיה מתחיל י"ב שנים חדשות, ופ"ד שנים חם חרבה יותר מסעמיים י"ב שנים.

השאיפה חוו לתעלות תמיד שהיתה בו תכונה נפשית, היתה גם הסיבה לזריזותו המופלאה, וזריזות חיינו כמו"ש באריכות במסילת ישירים בהרחבה בפרק ז', שהאדם אשר תלחט נפשו בעבודת בוראו ודאי שלא יתעצל בעשיית המצוות, אלא תהיה תנועתו כתנועת חאש המחירה כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם כלה הדבר להשלימו, והתלהטות גורמת לזריזות, ומאידך זריזות גורמת להתלהטות וכו' כי תוליד בו שמחה הפנימית והחפץ והחמדה והוא מ"ש [חושע ר'] ונדעה נרדפה לדעת ה', עיי"ש, מורנו זצ"ל כל מעשיו בזריזות, אם בלימודו ואם בעשיית חסד, בזריזות תולדת ההתלהטות ויוצרת ההתלהטות, וזכה שיהי' מבורך בשמחה הפנימית האמיתית, למרות כוס הצער והיגון שעברו עליו, אבל נרדפה לדעת את ה', ובזה מצא מרגוע לנפשו.

וכמו שביאר רבנו הקדוש החת"ס הפסוק למען ירבו ימיכם וכו' כימי השמים, כי ישראל לרוב מעלתם לא ישקטו ולא ינוחו בהיותם על אדמת הקדש שלא די להם זאת המדרגה עד שיראו פני השכינה, והנה ידוע מהחוקרים כי תנועת הגלגלים הוא למרוצת אחריתם לא ינוחו כמעט רגע כי ירוצו למצא תכליתם, וידוע כי ימים רבים הוא ימים של צער, עי' בחי' סוף חולין, והיינו למען ירבו ימיכם, שיהי' בעיניכם ימים של צער, על האדמה, העיכוב בעוה"ז, כימי השמים, היינו גלגלי השמים דעיכוב להם לצער כן תזכה גם אתה עכ"ל, [חת"ס ס' עקב, מ"ג].

גם אצל מורנו זצ"ל ראינו מידה זו, לא נח ולא שקט, כאילו ידע והרגיש כי זמנו מועט ועליו להשלים את תפקידו, וכלשון הרמב"ם באגרותיו, אשרי מי שכילה שנותיו במהרה.

ובאמת שיש להאריך הרבה, אבל הכאב הוא גדול מדי והפצע עדיין שותת דם מהשבר הנורא שהשברנו, שקשה להשלים עם המציאות האכזרית הטופחת על פנינו, כי הנה רק לפני כשבוע עוד התהלך בקרבנו, ובינינו, למרות שהוא היה עטרת תפארתה של השכונה, וכל דורש ה' היה בא אליו, כל נפש שבורה מצאה מקלט בביתו, כשבשבתות וחגים מסובים על

שולחנו רק עניים מדוכאים או שבורי לב, והוא מחבש לעצבותם, איש אשר רוח בו, שיכנ להלך עם כל אחד ואחד, ועתה לקינו בכפלים, שנחסר מאתנו לא רק המורה והמדריך, אלא כי אול מאתנו העטרה והתפארה.

אך לנגד עינינו צריך שיהיה מה שכתב בדרשות חת"ס בהספידו על אדם צעיר ששבחל"ח, [דרשות חת"ס ח"ב דף שצ"ג] עה"פ ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים, כי הכונה שמצינו שמצרים נצטערו במיתת יעקב ע' שנים ועיקר הצער אינו תיקון למת רק אם נקבל עלינו להתעסק בתורה ומצוות ולשוב בתשובה שלימה או הוא תיקון גדול לנפטר, וזה חסד של אמת, כי מילת אמת מורה על תורה ועסק המצוות שנקראים אמת, לכן אמר יעקב ועשית עמדי חסד ואמת, והיא חסד של מתים, ומה היא, אל תקברני במצרים, כונתו שאל תעשו כמעשיהם ומיתתי תגרום שיקבלו עליהם לעסוק בתורה ומצוות עכ"ל.

כן אנו היום, נקבל על עצמנו עול תורה ומלכות שמים, ובזה תהא חסד וכבוד למורנו הנפטר הגדול זצ"ל, ובזכות זה ימליץ טוב בעדנו, ובראש וראשונה בעד משפחתו חכבודת, הוריו שליט"א, אלמנתו תחי', והילדים שיחיו, ובעדנו, תלמידיו ומכריו, שכולנו ננוחם מנחמה הגדולה במהרה, בנחמת ציון וירושלים, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים להחיותו במהרה בתחיית המתים עם מתי ישראל ברחמים גדולים אמן.

חרב שמואל אליעזר שטרן
ר"מ בישיבת חוג חתם סופר
מחנה אברהם — בני ברק

יתומים היינו *

איתא במדרש רבה סוף דברים, כי כשהגיע שעתו של משה רבינו להסתלק מן העולם, „באותה שעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקת פה, והיה הקב"ה בוכה: מי יקום לי עם מרעים מִי יתייצב לי עם פועלי און, ורוח הקודש אומרת: ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, שמים בוכין ואומרים: אבד חסיד מן הארץ, ארץ בוכה ואומרת: וישר באדם אין, וכשביקש יהושע רבו ולא מצאו חיה בוכה ואומר: הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם, אלו ואלו אומרים: יבוא שלום ינחונו על משכבותם הולך נכוחו, זכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי עולם חבא".

ומבואר מדברי המדרש דחקב"ה יחד עם הפמליא של מעלה, ועמהם כל הבריאה כולה מקוננים ומבכים מרה את גודל האבירה, ואת החלל העצום שנוצר עם העדרו של האדם הגדול בענקים, וכל חיקום זועק על החשכות והאופל שפקד אותם.

אך בין כל המתאבלים נתייחד מדור בפני עצמו לתלמידו הנאמן של משה רבינו, אשר לא מש מתוך אוהל רבו, והיה דבוק בו בכל נימי נפשו ושורש נשמתו, והוא היה בוכה בכיה נמרדת ומיוחדת על האבירה הפרטית שלו, אשר רק לב רגש ונפש דויה של תלמיד, חמתאבק בעפר רגלי רבו, מסוגלת להרגיש, — את אותה הרגשה נוראה של שכול ויתמות.

וחנה לכאורה יש מקום לדייק בדברי המדרש „כשביקש יהושע את רבו ולא מצאו", איך יתכן לומר שהלך יהושע לבקש את רבו לאחר פטירתו, וכי לא הגיע השמועה לאזניו על סלוקו של רבו, ומה כוונתם של רבותינו ז"ל בהדגשה זו.

אבל ביאור הענין הוא, דהנה מצינו במסכת מועד קטן דף כד. ד„כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע", ופריך התם בגמ' והא שמואל קרע עליה דרב תליסר מני, ורבי יוחנן קרע אדרב חנינא תליסר איצטלא דמילתא, ואמרו: אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה, ומשני התם „שאני רבנן דכיון דכל שעתא מידכרי שמעתייהו, כשעת חימום דמי", ונמצינו למידים מדברי הגמרא, דגבי רבנן אשר שמועותיהם מיבדרן בבי מדרשא ודברי תורתם בפום רבנן ותלמידיהון כולא יומא, אין זמן קבוע ומוגבל לשעת חימום, כיון שעוצם הכאב והרגשת הצער מתעוררים מחדש, ביתר שאת ויתר עוז, בשעה שעוסקים בשמועותיו ומגששים כעיוורים באפילה, ואין מי יורה דעה ויבין שמועה, כי נסתמו מעיינות החכמה, אז בא לידי ביטוי מוחשי עומק התוגה והיגון.

(*) דברי הספד שנאמרו בבית המדרש „תלמידי ישיבת פרשבורג", בני ברק, בתום ימי השלושים לסלוקו של רבינו הנערץ, לחסות בצל כנפי השכינה. ת.נ.צ.ב.ה.

כי התלמיד שנפשו חותרת ומבקשת להגיע לנקודת האמת, זקוק הוא תדיר לעזרתו של רבו, שיכוון את תלמי לבו ואת צעדיו, להנחותו בדרך ובמסילה המעפילה אל פסגות הבחירות וההשגה העילאית בתורת ה' וביראתו, וכל אימת שהוא ניצב על פשרת דרכים או שחוא נקלע לתוך סבך של ספיקות ואינו יכול להיחלץ מהם, ואינו מסוגל להכריע בעצמו ולמצוא את המוצא והפתרון הנכון, הרי רגליו מוליכות אותו אל בית רבו, שיאיר עיניו וישכילחו להורות את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה.

ובשעות קשות אלו, כאשר הספיקות מכרסמות את לבו, ועיניו נשואות אל רבו ומאורו, ונפשו כמחה ומשתוקקת למצוא את מורה דרכו, ואיננו כי לקח אותו האלוקים, והוא נותר בודד בתוך יער עבות, או אז יחם לבבו בקרבו ובהיגיו תבעד אש לזהטת מנפש עד בער, וזו היא שעת חימום, ובאותה שעה מתפרצת הזעקה מנהמת לבו השסוע של התלמיד: הושיעה ה' כי גמר חסיד.

ולכן מצינו במסכת סנהדרין [דף סח.], „כשיצאה נשמתו של רבי אליעזר הגדול בטהרה, והיו נושאים את מטתו מקיסרי ללוד, ופגע בו רבי עקיבא והיה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ, פתח עליו בשורה ואמר: אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו, הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותו". וכתבו התוס' שם דאין בכך איסור משום ו, שרט לנפש לא תתנו בבשרכם", כיון דמשום תורה קעביד, כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותו".

ולכאורה נראה דביאור הדברים בזה הוא, דעיקר האזהרה שלא לעשות שרט לנפש הוא דוקא אם השריטה באה אך ורק מחמת צער ויגון גשמי על מיתת קרוב, אח ורע, ומצטער על אבירתו האישית, אבל אם עוצם הכאב והתוגה המה נובעים מכח החשכות והעלטה הרוחנית שאופפת אותו, ותגבורת הצער הוא עקב אבדן חכמת התורה, אז בדין הוא שיחא מכה בבשרו ודמו שותת, כי למה לו חיים, אם חשכו המאורות ולקתה החמה.

ורואים אנו שעיקר הרגשת הכאב באה לידי ביטוי בקריאתו ובזעקתו של רבי עקיבא: הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותו, כי עבודתו של השולחני היא לברר ולגלות את פסולן של המעות או כשרותן, כיון שהוא יודע להבחין ולהכיר נכונה בין תכלת לקלא אילן, ותפקידו הוא ללמד תועים בינה שידעו את טיבם ואת ערכם האמיתי של המטבעות, ולא יפלו ברשתם של נוכלים ורמאים.

וזהו ההגדרה הקולעת שבה מתומצתת עיקר מהותו והוויתו של רבי ומורה דרך בנתיבות התורה וארחות החיים, שיידע לפקוח עינים עוורות לאלפם בינה, להבריל בין קודש לחול ובין אור לחושך, ולהבחין בין תורת אמת לתורת שקר, בין דיעות כוזבות ופסולות לבין דעת תורה האמיתית, ובשעה שנותר האדם בורד וגלמוד, ומסביבו חושך ואפילה, ועמוד האש, שהיה הולך לפניו לנחותו הדרך אשר ילך בה, ולהורותו את המעשה אשר יעשה, עלה בסערה השמימה, אוי לו ואוי לנפשו.

ואף אותנו אוספת הרגשה קשה זו עם סלוקו של רבינו הדגול ז"ל, שנתייחד בעוצם עזו בהירותו, שהיתה משנתו מחוורת ונהירה כשמש בצהרים, וכל המבוכות והספיקות חיו בעלמים במחיצתו, הענן והערפל נמוגו וכל העקוב היה למישור, זכרנו ימים מקדם, בעת

שחינו שותים בצמא את דבריו ומתענגים משמיעת שיעוריו הנפלאים, והיו הדברים מאירים ושמחים כנתינתם מסיני, סברותיו המוצקות והבהירות והסברתו הברורה, שהיתה ספוגת נעימות ומתיקות, היו שופכים אור חדש על נבכי הסוגיא ושיטותיה, והיו חושפים את יסודותיה המרכזיים, אשר מהם תוצאות חיים להבנת כל חלקי הסוגיא על בוריים. כל שיעור בפני עצמו חיה חוויה מרהיבה, שנחקקה עמוק בתוככי לבותיהם של שומעי לקחו, הלוא למשמע אוזן דאבה נפשינו, לן יאה למיספר, לן יאה למיבכי, על האי שופרא דבלי בארעא.

ועד כמה קשה היא אבידת ההבנה הבהירה בהשגת חכמת התורה, יש לנו ללמוד ממה שמצינו [בבבא מציעא דף סד.] גבי רבי יוחנן, דכי נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש שקיבל תורה מרבי יוחנן, והוי קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא, ורצו חכמים להפיס את דעתו ושלחו את רבי אלעזר בן סדת ששיב את נפשו של רבי יוחנן בלימודו עמו, ולא קיבל רבי יוחנן תנחומים, ואמר שבחיו של ריש לקיש שהיה יושב לפניו ומקשה ומפרק, וממילא רוחא שמעתתא, ואת אמרת תניא דמסייע לך, אטו לא ידענא דשפיר קאמינא, הוה קא חזיל וקרע מאניה וקא בכי ואמר: היכא את בר לקישא, היכא את בר לקישא, והוי קא נוח עד דשף דעתיה מיניה, בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה.

עד כדי כך חיה גדול יגונו של רבי יוחנן על שאבד את ה"רוחא שמעתתא", שעל ידי תלמידו שחיה שואל ומשיב היו השמועות מתחורות לו, ובאבוד רבי יוחנן את תלמידו החביב, יצא מדעתו ולא היה מסוגל להתגבר על ההרגשה האיומה שמעתה נותר לבדו ואין באפשרותו לחגיע לבהירות ולזכות הבנת השמועות כבחיים חיותו.

וחנה אמרו משמו של הגאון רבי אליהו לפיאן זצ"ל שהוסיף נופך בזה, דהנה בגמ' ברכות [דף ה:] איתא דרבי יוחנן היה נוטל עצם מעצמיו של בנו שהלך לעולמו בחייו, והיה אומר: דין גרמא דעשיראה ביר, והכוונה היא שהיה מנחם ומחזק לבבות שבורים ונדכאים, בחראותו להם את רוב הצרות שעברו עליו ונפלו בחלקו שעשרה בניו הלכו לעולמם על פניו, רואים אנו מכאן את גבורת נפשו העילאית של רבי יוחנן, שעמד כצור חלמיש נגד יסורים קשים משאול ולא איבד את צלילות דעתו הבהירה ואת עוז נפשו, אך כל אלו לא עמדו לו בשעה שנסתלק מעמו תלמידו שהיה מביאו לידי תוספת בהירות השמועות, וכתוצאה מכך איבד את שלוות נפשו עד שנטרפה עליו דעתו. ומוכת עוד דבר נפלא מהאי עובדא, שלא התפללו עליו חכמי הדור שיתרפא ממחלתו ויחזור לאיתנו, אלא ביקשו עליו רחמים שיופסק סבלו על ידי מיתתו, והטעם הוא משום שידעו והבינו בגודל חכמתם שלאחר שיבריא וישוב לצלילות דעתו, שוב לא יוכל להחזיק מעמד ולהתקיים כך, כיון שהצער חאיום והנורא יוציאוהו שנית מדעתו, ולכן החליטו שאין לו תקנה אחרת אלא להתפלל ליוצרו שיטול את נשמתו.

ועתה עד כמה היינו צריכים אנו להוריד כנחל דמעה, ולהרים קול זעקה גדולה ומרה, ברחובות ובשווקים: היכא את רבי שמואל ברוך, היכא את רבי שמואל ברוך, הלוא עם סלוקו אבד לנו, לא רק ה"רוחא שמעתתא" בלבד, אלא הבנת הסוגיא עצמה לאשורה נסתרה מאתנו, כי אין מי יורה דעה ויבין שמועה.

ובאמת עיקר אבדונו של הרב אינו אלא לתלמידיו, שאצלם ניכר ומורגש החסרון במוחש, וכן אנו רואים מהא דאיתא בב"מ [דף סו.] "בשעת פטירתו של רבה בר נחמני נפקו

אביי ורבה וכולהו רבנן לאיעסוקי ביה, לא הוי ידעי דוכתיה, אולו לאגמא חזו צפרי דמטללי וקיימי, אמרי שמע מינה התם הוא, ספרוהו תלתא ושבעה ימים", והקשה בעל העקידה [פרשת שמיני, שער נ"ט] דהאיך יתכן לומר ששם היה מקום פטירתו של רבה בר נחמני, והרי מקום פטירתו הוי בדוכתא אחרינא, ומה הכוונה בזה שהלכו לחפש את מקומו ומצאוהו במקום שהצפרים עושים צל. אלא ביאור הענין הוא, שרצו להספידו ולהזכיר את עיקר מעלתו וגדלותו, ולא ידעו לקבוע ולהחליט מהי המעלה המיוחדת שמאפינת את רום גדלו, עד שראו את הצפרים שהתכנסו והתקבצו סביבו והטילו צילם עליו, דהיינו שבאו תלמידיו הרבים שהקיפוהו בחייו לשמוע ממנו את דבר ה', ומה הגיעו למסקנא שזהו מעמדו ומקומו המיוחד לו, ובכך מתבטאת עיקר גדולתו ורוממות נפשו. [וראה עוד בספר בינה לעיתים ועוללות אפרים מה שכתבו בביאור המאמר הנ"ל].

וכעין זה כתב הגאון רבי חיים סופר, בספרו אשכול הסופר על ב"מ שם, והוסיף עוד לבאר ד"חזו צפרי דמטללי", היינו שראו את התלמידים שיושבו בצל החכמה ומתייגעין לעלות במעלות החכמה, וקיימי", והם נשארים עומדים על מקומם ואינם מתעלים כלל, משום שלא היה מי שיסייע בידם להאיר מוחם ולבם באור התורה, ואז הבינו נכונה את מהותו של ההערך והחסרון בסלוקו של רבה בר נחמני.

והנה הרבי ומורה הדרך נחוננו בכשרונות מיוחדים לגלות את נסתרות הנפש של תלמידיהם, ואת נבכי הדעת והחכמה הצפונים בלבותיהם, וכפי שיש ללמוד מדברי חז"ל שדרשו על המקרא בישעיה [כ"ט]: ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, לכן הגני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתתר. ודרשו חז"ל: קשה סילוקן של חכמי ישראל יותר מצ"ח קללות ומחורבן בית המקדש, דהתם כתיב והפלא ה' את מכותך והכא כתיב הפלא ופלא, שני הפלאות. ולכאורה יש לתמוה דהיכן מרומז במקרא זה סילוקן של חכמי ישראל, והרי לא נזכר כאן אלא אבידת החכמה והבינה בלבד. אך בירור הענין הוא, דכוחם של חכמי ישראל האמיתיים הוא להאיר מזוי חכמתם את נשמותיהם של שומעי לקחם, והם מגלים את החכמה והבינה שהיו גנוזים וטמונים ונעלמים מעיני כל חי, ועל ידם הם נחשפים ויוצאים מן ההעלם אל הגלוי, וזהו כוונת המקרא שעל ידי שיסתלקו חכמי ישראל מן העולם, כתוצאה מכך, "ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתתר", כלומר, שלא יהא מי שיגלה את חכמתם של החכמים ובינת הנבונים, וכל חכמתם תתבלע, ח"ו.

[וכעין רעיון זה מובא בדברי החתם סופר על התורה [שמות כ"ח]: ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתי רוח חכמה, ירצה כמו שכתב חובת הלבבות [בהקדמה] שבלבות האנשים חכמה נטועה, אם יבוא מי שיעוררם על זה יוציא המטמון ההוא ויגלה לעין כל, ואם לא יהא נעלם כגרגיר הזרוע שאם יעדר ויחרוש יצמח, ואם לאו ירקב, והכא נמי אמר הי"ת למשה רבינו ע"ה להיות כי הוא ית' מלא אותם חכמת לב, וצריכים למי שיעורר אותם ויודיעם זה כדי להוציא חכמתם התקועה בכח אל הפועל לזה אמר: ואתה תדבר אל כל חכמי לב, ומה תדבר אליהם: אשר מלאתי רוח חכמה, זה בעצמו הוא הדיבור אשר תדבר ותודיעם שהם מלאים רוח חכמה...].

ונראה דעונש חמור זה בא מדה כנגד מדה, להנהגה השטחית והחיצונית של "בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני", שלא היו משתפים את מוחם ואת לבם בעת קרבתם לפני

ח', רק שפתותיהם נעות, אבל הרגש הפנימי ותעמוק לא יצא מן הכח אל הפועל, „ותחי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה“, לכן כנגד זה נגזרת חגזירה לגדוע בחרי אף את חכמי ישראל, שתפקידם ועבודתם היא לחדור אל תוככי נפשם ונשמתם ולחשוף את גנוי נסתרותיהם.

ותנה דברים אלו מגדירים ומבטאים בצורה מדויקת את הרגשת היתמות והאופל הפוקדת אותנו עם סלוקו של רבינו ז"ל, שהיה יחיד ומיוחד בכוחו הנפלא לפרוט בעדינות ובנעימות על מיתרי גשמותיהם של תלמידיו שחשו בצילו, ולעורר בקרבם את כוחות נפשם הרדומים, לפתח את כשרונותיהם, כל חד לפום דרגא דיליה, לחנכם ולחכמם להבין שמועות ולכוון את צעדיהם וארחות חייהם אל המסילה העולה בית אל.

רבינו בעל הכתב סופר בעת שנשא דברי התעוררות והספד על סלוקו של אביו מרן **החתם סופר זי"ע לבית עולמו**, אמר לפרש את דברי הגמ' בברכות [דף כח:] : כשחלה רבי **יוחנן בן זכאי נפנסו תלמידיו לבקרו**, כיון שראה אותם התחיל לבכות, אמרו לו תלמידיו: **נר ישראל עמוד חימני פטיש חחוק מפני מה אתה בוכה**, אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם **היו מוליכין אותי וכו' אעפ"כ חייתי בוכה**, ועכשיו שמוליכין אותי לפני מ"ה הקב"ה וכו', **ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנום ואיני יודע באיזה מוליכין אותי ולא אבכה**, אמרו לו: רבינו ברכינו, אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. ויש לתמוה במה שהוסיף רבי יוחנן בדבריו ואמר „ולא עוד וכו'“. **ועוד מהו חלשון „מוליכין אותי“ ולא אמר „אני הולך“**, ומה היתה תשובתם של התלמידים לרבם.

אלא הכוונה בזה הוא, שיש לפעמים שהרב השלים עצמו בתכלית השלימות והיה ראוי **לחכנס לגן עדן וליהנות מזיו השכינה**, ולמרות כל זה אין הוא זוכה לכך, מפני שתלמידיו אינם חולכים בדרך הישר והטוב, והם בעוונותיהם הרבים גורמים רעה לרבם ומונעים ממנו **לחסותם בנחלת ה'**, כי התלמיד שגלה מגלין רבו עמו, וזה היה פחדו הגדול של רבי יוחנן, **ולכן כשראה את תלמידיו נכנסים לבקרו**, התחיל לבכות, משום שאין הוא יודע לאיזה דרך „מוליכין“ אותו התלמידים, ומה יעלה בגורלו על ידי התנהגותם, והשיבוהו תלמידיו והפילו **תחינתם לפני רבם הדגול**: ברכינו רבינו, תאציל עלינו מברכתך שנהיה ראויים להימנות בין תלמידך ולא תבוש עמנו לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי.

אף אנו שוטחים תפלינו ובקשתינו לפני רבינו נבג"מ, מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש, שיפיל תחינתו לפני כסא הכבוד ויעורר רחמי שמים עלינו, תלמידיו הי"ו, שנוכה לילך בדרך טובים וארחות צדיקים נשמור ויאורו עינינו וליבינו במאור התורה, ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו ומי שאמר לעולמו די, יאמר לצרותינו די, תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה, ונוכה כולנו לגאולה שלימה בתחיית מתי עמו ישראל ברחמים אמן.

הרב צבי למקוביץ
ר"מ ישיבת שבט סופר
פרשבורג — ירושלים

דרכו בהרבצת תורה *

איתא בחגיגה דף ט"ו ע"ב אמר רבי יוחנן מאי דכתיב: כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו עכ"ל הגמ', וכתב על זה המקנה עמ"ס קדושין בהקדמה [בפתחא זעירא אר' מ"ג] וז"ל נראה הא דדימה אותו למלאך ענינו דכתיב: ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה [זכריה ב'] כי האדם נקרא מלאך ועל ידי עסקו בתורה הוא מתעלה בכל יום ממדרגה למדרגה כדכתיב: יום ליום יביע אומר [תהלים י"ט], והמלאכים נקראים עומדים, שעומדים במדרגה אחת כשעה שנבראו, והיינו דכתיב [תהלים קמח] ויעמידם לעד לעולם, פירוש שעומדים לעולם כשעת בריאתם וכו', וכוונת רבי יוחנן שהרב בשעה שמלמד לתלמידים, ישים כל מגמת פניו להעלות את תלמידו ולהסבירם בפנים יפות ולא יחשוב באותה שעה תועלת עליות עצמו, כי חשבו עליות עצמו הוא מניעת עליות תלמידו וצריך להיות באותה שעה כמלאך הנקרא עומד ולא יחשוב הרב כי בזה יתמעט חכמתו על זה נאמר: בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, כפרש"י בפרשת בהעלותך: ושמתי עליהם, למה משה דומה באותה שעה לבר שמונח על מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום עכ"ל.

וכשברצונינו להדגים את מורינו הגאון זצ"ל בגישתו החינוכית לתלמידיו שזכו להצטופף בצילו, לא מצאנו מאמר אחר מאשר מאמרינו הג"ל, אשר בנוסף לגדלותו ורב עצמו בתורה ובריאה, אשר היה משכמו ומעלה מהסובבים אותו, ולכאורה גדלות וענקיות בתורה היא סתירה לירידה כה חדה עד לתוככי נפש תלמידיו, ואין לזה שום ביאור אחר אלא מאשר דברי ההפלאה, שהאדם דומה למלאך ומחליט בעצמו שעליית תלמידיו עומדת לנגד עיניו וכל מגמתו ושאיפת לבו הטהורה היתה להעמיד דורות של ת"ח ולומדים מוסלגים, ואת שאינם מוכשרים לכך להכשירם להיותם ראויים לשמש בחיל ה' כיראים ושלימים.

דכירנא אנא, זעירא דמן חבריא, זכיתי להתאבק בעפר רגליו פעמיים. בתחילת דרכי בישיבה הקטנה לשנה ומחצה, ואחר מכן כשנתמנה לר"מ בישיבה הגדולה דיישיבת פרשבורג, וגם שם היתה תחילת דרכי לישיבה גדולה בצל קדשו, ואנסה להביא כמה גרגירים חינוכיים אשר בזה תתגלם אישיותו ודמותו החינוכית, בזמן שעדיין היינו בישיבה קטנה מידי שבוע בשבוע, חוץ ממסגרת השיעורים הקבועים, מידי יום ביומו היה עורך מרן זצ"ל שיעורים בכל מוצש"ק בביתו לקבוצה מתלמידיו, ואני הקטן זיכני הבוי"ת להיות בתוכם, מה אומר ומה אדבר, אין לתאר זאת במלים, וכל שכן אין להעלות על גבי הנניר, את האושר ואת התענוג הרוחני שהקנה לתלמידיו בשעה קטנה זו, שעת התרוממות עילאית ממש, חשיעור

(* מתוך דברים שנישאו לזכרו ביומא דהלולא הראשון, בהיכל ישיבת פרשבורג, ירושלים.

ערך כשעה וחצי, באמצע השיעור הפסיק לימודו לצורך הכנסת כיבוד קל ושעת הפסקה זו חיתה, "העידנא דחדותא".

בתחילת דבריו היה אומר חידושי אגדה החדורים באמונה ובטחון והשקפה, ובוה עיצב את דמות תלמידיו להשקפת בן תורה בכל המובנים, כמו כן חייב את המשתתפים שכל אחד יאמר דבר אגדה על פרשת השבוע, והסביר שמטרתו בזה שבחור צריך ללמוד איך לומר דבר כדבעי [ובלשונו: מען דארף קענען איבער זאגן], ועוד שכל אחד ירגיל את עצמו לומר דבר תורה אצל הוריו בשב"ק אצל השלח, ובנוסף לכך הוא דירבן מאוד לכתוב חשיעורים לעידוד עד אין סוף את תלמידיו לכך, ובפרט את אלו שראה והבחין אצלם כשרון מיוחד לכתוב, הוא ממש חייב אותם [כידוע היה אומן במלאכת הכתיבה] ועבר בעצמו על חתב ותיקן וחוסף וגרע, ועל ידי זה העמיד תלמידים רבים רבים, שהצטיינו גם בענין כתיבת חידושי.

כל עבודתו החינוכית חיתה נעשית באהבה עזה כזו, שהתלמידים הרגישו בו, "אב" לכל דבר ממש, וחראיה לכך, שאת כל המועקות שהעיקו על הרב ואפילו מהדברים האישיים ביותר, היו מגלים לפניו, והוא בחכמתו והבנתו העצומה מצא מזור והעלה ארוכה ותרופה לזקוקים לכך, וכשחגיע סוף הזמן קרא לבחירי תלמידיו ונתן שיחה לפני בין הזמנים, וחדריך איך ומח ללמוד במשך ימי בין הזמנים, ויותר מזה נתן מראי מקומות לענינים וסוגיות, וביקש שיעמדו עמו בקשר ולדווח מה הספיקו ומה חידשו, וכמובן, בימי חוה"מ היו באים לקבל פני רבינו ברגל, וגם בכך ביטאו את הקירבה והאהבה הפנימית שהרגישו אליו, ובאם אחד מהתלמידים חלה פעם, לא היה קיים שלא ילך לבקרו, ופעם קרה שלא ביקר אצל אחד מתלמידיו בעת חליו, והרגיש אחר כך חובה בנפשו להתנצל על כך, כאילו שיש איזה תביעה אליו, כך היתה ירידתו אל תלמידיו, וכל זה כאחד מני אלף מאשר היה.

כך חיתה דרכו הנפלאה בעבודת הקודש בהיותו משמש כר"מ בשיבה הקטנה, ובעברו לשיבה הגדולה, ששם התגלה עוצם גדלותו בתורה, ובשיעוריו העמוקים והישרים והמקיפים וחתברר למסרע עד כמה ירד מטה מן ההר אל העם בשנים הקודמות, ועליו נאמר במלוא חמובן: אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואנו בעוונותינו הרבים לא זכינו שאור גדול זה יתהלך בינינו, ותנחומנו היחידה היא ש, צדיקים גדולים במיתתן יותר מבחייתם, כי תורתו ומידותיו הנעלות הם נר לרגלנו.

מאמרי הערכה

הרב יהודה מ. קרפפן
מנהל ישיבת פרשבורג
ירושלים

חבל על דאבדין ולא משתכחין

קרוב לארבע שנים עברו מאז נקטף הפרח הרענן מפרדס ישיבתנו — ישיבת פרשבורג, ועדיין איננו יכולים להתנחם בהתאם לדברי חז"ל ברכות דף נח: „גזירה על המת שישתכח מן הלב לאחר שנים עשר חודש“, אולם לגבי רבי שמואל ברוך זצ"ל איננו יכולים לשכוח אותו, שכן נקטף בעצם פריחתו והשאיר אחריו חלל שאיננו ניתן להתמלא על נקלה. ככל שעוברות השנים מתעצמת תחושת היתמות, וקשה מאד להתאושש מן המכה, „צדיקים במיתתם קרויים חיים“ והגזירה על המת שישתכח מן הלב אינה חלה על אלו הקרויים חיים אף במותם, בבחינת „יעקב אבינו לא מת“ מיד אחרי אסון פטירתו היינו בבחינת „וידם אהרן“ מוכים באלם ובהלם, עתה לאחר ארבע שנים לפטירתו מוציאים תלמידיו הרבים יוצאי ישיבתנו הק' לאור עולם ספר זכרון זה בבחינת „למען יזמך כבוד ולא ידום“ להזכיר את שירתו הנצחית לדור דור.

קרוב לשתי עשרות שנים תרם הגאון רבי שמואל ברוך זצ"ל את חלקו בהקמת עדרים עדרים של תלמידים, שעלו ונתעלו במעלות התורה והמידות, ודמותו של רבי שמואל ברוך, אוצר כל כלי חמדה, כדמות וכמופת, תלמידים אלו לעולם לא ישכחו את רבם הגדול והדגול אשר החדיר בהם את שלושת העמודים של תורה, עבודה וגמילות חסדים מתוך יראה טהורה, כל שעות היממה היה שקוע בתורה ובכשרונותיו הנעלים הגיע לפסגות הידע בכל חדרי התורה, וניתן להמשיל עליו את דברי הגמרא, „שיף עייל, שיף גריס, ולא אחזיק טיבותא לנפשיה“, הוא לא ראה את עצמו נעלה על אחרים ובגישתו הנלבבת ידע לרכוש את לבות התלמידים שאהבו אותו, שהאזינו בהשתוקקות לשיעוריו בסוגיות הגמרא כשם בהליכותיו המוסריות שימש כמופת ודוגמא. איש האשכולות היה, מלא גדוש בכל חדרי תורה, וניתן להמליץ עליו את ההגדרה המובאת באבות דרבי נתן (פרק כ"ח) שת"ח מובחר הוא בבחינת אבן פסיפס: „אבן פסיפס כיצד, זה תלמיד ששנה מדרש והלכות ואגדות ותוספות, כשת"ח נכנס אצלו שואלו במדרש — אומר לו, בהלכות — אומר לו, בתוספות — אומר לו, באגדות — אומר לו“ וזוהי אבן פסיפס שיש לה ארבע פיות מד' רוחותיה, שכן בכל ענין שרבי שמואל ברוך עסק בו היה בקי ביסודיות.

נצר למשפחה מפוארת, אביו הגאון רבי דב שליט"א מגדולי ההוראה בעיר הקודש, ושלשלת המשפחה משתלשלת ועולה לבעל ה„תניא“, אולם רבי שמואל ברוך ענוותן כהליל, כך בתלמוד תורה שם למד בילדותו וכך בישיבת מיר בה למד והתחבב על ראשי הישיבה, וכך גם לאחר שהוטלה עליו העטרה והוא נתמנה כמגיד שיעור ור"מ בישיבתנו הק' וכך גם לאחר שזכה להוציא את ספרו על מסכת פסחים „דבר שמואל“.

ההתמדה בה הצטיין בשנות ילדותו ובנעוריו לא פסקה הימנה גם לאחר שנתקבל כאחד מרמ"י ישיבתנו הק', ואין איפוא כל פלא שתלמידו הישיבה הלכו בעקבותיו ועדרים עדרים

של אברכים גדולי תורה חמציניים במידות, גדלו במסגרת ישיבתנו, בזכות דמותו ואישיותו התורנית וחמסרית של רבי שמואל ברוך זצ"ל.

זכור אזכרה, לפני למעלה מעשרים שנה כאשר אדמו"ר מרן הדעת סופר זי"ע גאב"ד ור"מ פרשבורג יחד עם בנו הגה"צ בעל החשב סופר זי"ע והגאון רבי שניאור זלמן ובר זצ"ל, המשגיח ורמ"י הישיבה חפשו כוחות חדשים ותוספת מגידי שיעור עקב התרחבותה והתפתחותה של הישיבה והוצע שמו של רבי שמואל ברוך והוא היה אז אברך צעיר לימים, כמעט אחרי נשואיו והם קידמו את ההצעה בהתלהבות וראו בו כמתאים ביותר לתפקיד ר"מ בישיבה וציינו במפורש, "אשרי השומעים אשר ישמעו את לקחו" ובשתי עשרות השנים שבחן חשמיע את שיעוריו בהיכל הישיבה, לא הכזיב את התקוות שתלו בו, שכן במיטב כוחותיו חשקיע בחשמעת השיעורים והתלמידים שתו בצמא את דבריו, רבי שמואל ברוך היה נהוג ללמוד ברציפות ובריכוז גדול עד כלות הכוחות ממש, ולא היתה זו גוזמה כלל, פי לא מירכו חיה לחגונים, היתה זו הרגשה אמיתית בעמל התורה, כי כך ורק כך אפשר לגדול ולצמוח בתורה על ידי ביטול הגשמיות להשגת הרוחניות.

חשקיע עמל עצום והשתדלות ללמוד ברצף ובריכוז מתוך היסח הדעת מכל הבלי העולם הזה חסובים אותנו, וכן חציין בצורת חלימוד, שהיתה מבוססת על חזרות רבות, היה חזר עשרות פעמים על דף גמרא בריכוז גדול, לאחר שהיה משנן מספר דפים פעמים רבות, היתה לו הרגשה שרק עתה התחיל, וצריך עוד לחזור ולהתעמק, ולעתים ראו עליו שהוא חשוב ביותר כמעט עד לאפיסת כוחות מתוך העמל הגדול שהשקיע בלימודו, אבל סדר מסוג זה היה בעבורו מקור לאושר ושמחה עצומים, על שהצליח להתגבר ולהגיע לחלישות גופנית כה גדולה עבור עמל בתורה.

הוא שקד על התורה בכל כוחו תוך הקרבה עצומה של כוחות גוף ונפש למען התורה, הוא חרגיש שזו הבחינה של, "פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן" המוטלת עליו בתקופה של עליה תמידית ורצופה מתוך עמל רב, כל זה היה בשיא הטבעיות והפשטות, מעולם לא התייחר על כך שזכה לחזור עשרות פעמים על מסכתות, שזכה ללמוד ברציפות ללא הפסק, וכל זה מתוך ענוה, "ולא החזיק טיבוחא לנפשיה כלל", בדרכי נועם היה מדריך תלמידיו ששמעו וקבלו את דרכו המיוחדת בלימוד על החזרות והעמקות הרבה ותמיד עשה זאת בסבר פנים יפות, תוך נעימות לכל, כקטן כגדול, כדי לקיים, "הוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות", ו"תורת חסד על לשונה" איתא בגמרא סוכה מ"ט ע"ב משמיה דר' אלעזר וכי יש תורה של חסד, ויש תורה שאינה של חסד, אלא תורה לשמה, וזוהי תורה של חסד, תורתו של רבי שמואל ברוך היתה תורת חסד אליבא דב' הלשונות למד תורה לשמה ולמדה גם ע"מ ללמד לתלמידים, העמיד תלמידים הרבה, וקרבים בעבודת אהבה לעסק התורה בעומק העיון ולדבקות בה.

כל ימיו עסק בתורה, דיבר על תורה, הגה בתורה, וקרא לתלמידיו להתחבר אל התורה ולהתדבק בה, דבריו היו נאמרים כאש כדרך נתינתה של תורה, ומן האש הזאת נדלקה האור בלב תלמידיו הרבים, אורה של תורה, אהבת תורה ויראת שמים וכך חניך את תלמידיו להתרגל בלימודים בעומק העיון ולא להסתפק בשגרת המחשבה המרחפת במעופה, אלא לדקדק יפה בלשון רבותינו ז"ל ולהתיגע לעמוד על עומק כונת דבריהם הקדושים, וסמל לדרך לימודו נשקף לנו בספרו.

במלאכת הקודש הזו, שעשה במסירות נפש ובשלמות, נתגלתה אישיותו במיטב סגולותיה, הקשר שקשר עם תלמידיו הרבים, עיקר משימתו היתה לקדם את חניכיו לקראת חיי תורה ויראה, והוא שקד על כל צורכיהם של תלמידיו כדי שיראו עצמם מאושרים

בישיבה ויראו בה באמצעות חיחס הנפשי, את ביתם ונחלתם, ובכל כוחו התמסר לעמל של תורה, הוא ראה במלאכת החנוך מלאכת קודש, שום סיבה ואפילו חמססת ביותר לא היתה אצלו עילה לבטל אפילו רגע אחד מלימוד, ובכל כוחו התמסר לעמל של תורה, ומסיפורי תלמידיו נשקפת דמות של אוהב תורה ועמל בתורה, שנדירים הם כמותו, כך הצליח להגיע להשגים מופלאים בידיעת התורה שלו ולהתעטר בשבחי גדולים, הרבצת התורה היתה רק חלק מתפקידו שכן הוא לא שימש כמגיד שיעור גרידא, במובן המושט של המושג הנעלה, הוא היה להם כאב לכל דבר, אם יודע הוא על בחור הנמצא בקשיים כספיים, חרי שאינו חוסך מאמץ עד שישגי לו מחסורו, מודע הוא לחתן שאין לו די צרכו, ומיד מבלי שיחוס על טירחתו הוא מגייס עבורו ככל יכולתו, או אם אחד התלמידים זקוק לעזרה ועוד, דאג להשגת הלוואות בשעת הצורך אשר למטרה זו החזיק קופת גמ"ח פרטית.

באישיותו הנלבבת של רבי שמואל ברוך הוסיף כבוד לישיבה, בכל מסיבות או קבלות פנים שהיו נערכות לאורחים או בשעת סיום של מצוה, ריתק ר' שמואל ברוך את שומעיו בדבריו הנלבבים, הוא לא השמיע את קולו ברמה, דבריו השקטים זרמו כמי חשילוח ההולכים לאט, אולם באמת שבהם חצבו להבות וירדו חדרי בטן, וקבלה בידנו, דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב.

לפני כשש שנים חלה וגברה החרדה לשלומי, כולנו ידענו שמצבו מחמיר והולך, אולם הדבר לא היה ניכר כלל במאמציו של רבי שמואל ברוך, הוא הוסיף להשמיע את שיעוריו תמידין כסדרן ובסדרי הישיבה כמעט שלא הורגשה מחלתו שבגללה היה צריך לנוח יעזות רבות על מטתו, והוא המשיך בכל מעיניו להשקיע בהרבצת תורה בפני תלמידיו ובכל שימש להם כדוגמא של התמדה ושקידה על התורה, ימים ספורים לפני הסתלקותו כאשר ביקרתי בביתו והוא היה אז כבר כמעט באפיסת כוחות, ישב ליד השולחן ומסביבו מסכתות ראשונים ואחרונים, עסק ועמל בתורה, למרות מצבו קיבל את פני בחיך ובלבביות, וכאשר ראה את דאגתי וחרדתי על מצבו, הרגיע אותי באומרו אין מקום לדאגה, אי"ה אשוב בקרוב לתפקידי כי רבה המלאכה לפני!

בעצם ימי עלומיו של רבי שמואל ברוך נקטעה גם שירת חייו, הלך לעולמו לא רק הבעל והאב המסור, לא רק הבן הנאמן, לא רק הלומן הלן בעומקה של הלכה, בעולם של תורה וחסידות ושאיב מלא חופניים מטובתן של שתיהן, הלך לעולמו גם המחנך המופלא, האיש שכאב את כאב הדור וראה את פתרונו בחינוך תלמידים לתורה וליראת שמים, הוא היה מחנך במובן המלא ביותר על הבטוי הזה, בימינו, כאשר מושגים נשחקים ומאבדים את יישותם, הוא היה אחד המיוחדים שניער את האבק מן המושג הדהוי, "מחנך" הוא ראה את העבודה החינוכית כדרך חיים, הוא ידע שהדרך הבטוחה ביותר לרפא את הריסות העם היא על ידי קיום מצוות חינוך לתלמידיו, ובדמותו הסגולית שימש אות ומופת.

על הפסוק, "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל" וגו' (קהלת ה' י"א) דרשו במדרש תנחומא (פרשת כי תשא פיסקא ג') "אינו מדבר אלא בצדיקים ובעמלי תורה, כיצד אדם שכל שנותיו ל' שנה, ומעשר שנים ואילך הוא עמל בתורה ובמצוות ומת לשלושים שנה, ואדם אחר חי שמונים שנה, ומעשר שנים ואילך עמל בתורה ובמצוות עד שמת, לפיכך אני אומר אם מעט ואם הרבה יאכל, שיכול בן עשרים שנה לומר לפני הקב"ה אלו לא סלקתני מן העולם בחצי ימי, הייתי מאריך שנים ומרבה בתורה ומצוות, לפיכך אני אומר, אם מעט ואם הרבה יאכל שמתן שכרו של זה כמתן שכרו של זה."

הוא היה אחד מהחבורא קדישא — אף פעם לא שמעו ממנו קטרוג על אחד מהחברים, דבריו היו מדודים וכל מלה שיצא מפיו היתה מחושבת והיה זהיר מאד לא לפגוע באף אחד,

חיה זה בראש חודש חשוון, כחמש שבועות לאחר תאונת הדרכים המחרידה שאירעה לתלמידי הישיבה וראשית, שעשו את דרכם לתפילות במקומות הקדושים בגליל, בימי הרחמים והסליחות.

רושמו של האסון הכבד עדיין ניכר על פני כל הנוכחים עורכים מעין מפקד, מי החלים מפצעיו ושב לספסל הلمודים ומי עדיין רתוק למטתו או נמצא בשלבי החלמה. והסיפורים קולחים וממלאים את חלל האויר רווי התווה על שלושת החברים הצעירים שפתיל חייהם נקמד באסון המחריד.

מבין כל הספורים על מה שאירע, הבליטו הניצולים את תאור פעולתו של רבי שמואל ברוך במקום: „בעוד רוב הנוסעים פצועים וכולם המומים ומוכי הלם ממה שאירע, היה זה רבי שמואל ברוך שלא איבד את העשתונות, עבר בין האנשים, עודד את הבריאים וקרא לחם להגיש עזרה לפצועים, בדק את הפצועים וטיפל בפצעיםם“.

ובהבזק שניצת בעיני המספר ובקולו שנתלהט, החל לספר, כיצד ראה רבי שמואל ברוך את אחד מתלמידיו שנפצע קשה בראשו, הוא ניגש אליו פשט מעל עצמו את כותנתו וחבש בה את ראשו של הפצוע וממשיך המספר בדבריו בהדגשה מיוחדת כי הרופאים שטיפלו בבחור הזה אמרו, שלולא טיפול ראשוני זה שניתן לו לא היה מחזיק מעמד אף עד לבית החולים.

והמחשבות ממשיכות לזרום הנה חדר השיעורים, התלמידים יושבים ליד השולחנות הניצבים לאורך קירות החדר בצורת האות ח"ת וממולם באמצע יושב רבי שמואל ברוך ומרצה את שיעורו לתלמידיו והתמונה בהירה וסוחפת הנה פניו וחזותו העדינה והכובשת, עיניו היוקדות וקולו המתלהט והסוחף והתלמידים הנסחפים אף הם בלהט תלמודו ומשתתפים השתתפות עירנית בשעור.

אין כמעט אף לא אחד שלא השתתף באורח פעיל בשעור, כולם מקשיבים, מקשים ומתריצים, מבהירים ומלבנים את הסוגיא הנלמדת.

ורבי שמואל ברוך, משנתו קב ונקי, מניח הוא את היסוד לשעורו, בסוגיא הנלמדת ועליו קומת המסד בדברי הראשונים ומשם לחדושי האחרונים ולחידושי הוא, אותם מאפיינת שיטת לימודו המיוחדת הבנויה על עמקות וישרות מופלאה, לאמיתה של תורה, כל חידוש וסברה נבדקים על ידו בקפדנות אם אכן אין הם סותרים את הפשט.

והתמונה מתחלפת בתמונה אחרת, כאן מתגלה רבי שמואל ברוך במלוא גדלותו כאדם, השילוב הנפלא של פיקחות, ענוותנות ואהבת הזולת היקנו לו מעמד מיוחד בקרב כל מי שבא במגע איתו, קולו שקט ועדין, עיניו נוצצות, וזיו פניו מפיקים זוך ונועם הכובשים את הזולת ויוצרים קרבה וחיבה מיוחדת אליו.

הנה מחד גיסא, תלמיד הזקוק לעידוד, אותו הוא מקרב בדברי נועם ובמתק לשון ומאידך גיסא, תלמיד שנתפש בקלקלתו, הוא מוכיחו בדברים ברורים ובשקט, בתקיפות ובחיבה, בבחינת שמאל דוחה וימין מקרבת במדה גדושה.

רבי שמואל ברוך שמר על לשונו במדה יתירה, לא נשמעו מפיו דברי חולין ובוודאי שלא לשון חרע וכו', וכך קנה את חיבת כולם כלפיו. כולם אהבוהו וחיפשו את קירבתו.

פולם העריכו את ישרותו, אצילותו, גדלותו בתורה וחליכותיו חנעיות, וכבר אמרו חז"ל „אחד מחבורת שמת ידאגו כל תחבורה“ ומה פרוש המילה „ידאגו“ היה צריך לכתוב יבכו או יתאבלו, אלא עלינו לדאוג ולעשות חשבון הנפש, אולי לא נהגנו בו מספיק כבוד אולי בשל מעשינו ועוונותינו באה הגזירה הקשה הזו, בשיא פעולתו נגדע הארז בלבנון, לא ידענו כיצד נוכל להתגבר על חמכה הקשה אשר הוכינו, אולם כבר הבטיח מייסד הישיבה קדוש ישראל מרן בעל „חתם סופר“ זיע"א בצוואתו הקדושה, „שלא יבש המעין ולא יקצץ האילן“ ובזכותו של אותו צדיק ובניו אחריו צדיקי וגאוני עולם, מרן הכתב סופר, מרן השבט סופר, מרן הדעת סופר ומרן חתם סופר זיע"א התאוששה הישיבה מהאסון הכבד, התלמידים הנאמנים לרבם חמנו חגבירו פעלים בלימוד תורה, במשך השנה הראשונה לפטירתו הוסיפו שיעורים לעלוי נשמתו ומדי פעם הועלה זכרו בהערצה ושמירת אמונים לזכרו, להוסיף ולשקוד על חתירה מתוך חכרה כי בכך הם עושים נחת רוח לזכרו הטהור, אמנם נקטף מאתנו ונתבקש לישיבה של מעלה, אולם אין ספק כי הוא מאותם הצדיקים, היושבים בישיבה של מעלה ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מקול תורה של תלמידים הנאמנים הממשיכים את דרכו בישיבת פרשבורג המפוארת.

ח"ר חיים אשר ברגמן

מתלמידי רבינו ז"ל

בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחיכי

חשעה אחת אחר חצות הלילה, השמים זכים וזורעי כוכבים נוצצים, גם הירח כבר עלה ושולח קרני אור שעוד נותרו מחלקו הזוהר, באחד הלילות האחרונים של החודש. כל צבא השמים זך וזוהר, כאילו נערך לקבלת פנים רווית הוד ואלם, שלא כבשגרת הלילות האחרים. לעומתם אופסת דממה ואלם את הרי ירושלים והרי יהודה הנשקפים בקו האופק ומקיפים את עיר הנצח כחומה בצורה, מורדותיהם חשוכים וקרחים ומראיהם כאילו בא להמחיש את דממת ליל זה. בתווך ניצבת דוממת אף היא, חומת העיר המקיפה את מקום המקדש והכותל המערבי ואת בתיה האפלים והדוממים של ירושלים העתיקה.

ממול, במרומי הר הזיתים, גאסף קהל של כמה מאות איש מסביב לקבר פתוח שכרייתו נסתתתה זה עתה ומשתלבים אף הם בדממה האופפת את היקום מסביב. העיניים מופנות אל עבר שער בית העלמין, שם עברו זה עתה נושאי המטה והחלו עושים דרכם במעלה חתר אל עבר חלקת הקבורה.

עומד הקהל ודומם, רובו תלמידי הנפטר, שנזעקו ובאו ללוות את רבם האהוב בדרכו האחרונה. בודדים מעלים בשיחה חרישית זכרונות למן היום הראשון שפגשו בו ועד לרגעי הפרידה הנוכחיים.

בשעת דומיה זו החל זרם המחשבות והזכרונות לשטוף ולגאות תוך שיחזור סיפורים למן רגעי ההיכרות הראשונים ועד לסוף דרכו ברגעים אלה.

קשה למצוא דוגמא לאהבה וחיבה שכוו מצד תלמידים כלפי רבם, מעולם לא השמיע תלמיד טענה כלשהיא נגדו, כולם אהבוהו והעריצוהו.

לרגע הוסט המבט לעבר נושאי המטה הקרבים והולכים. אלו הם תלמידיו הרבים שנשאו לסירוגין את מטתו רגלי מביתו, לאורך כל מסלול מסע ההלויה עד לבית הקברות ובהביטך בפניהם לאורך כל הדרך ראת את ההלם והדביקות, את האלם והערצה שניבטו מפניהם הדוממים וממבטם החתום, בהדחקם סביב למטת רבם הדגול, בלוותם אותו בדרכו האחרונה.

צעד בצעד לצידו של רבם הגדול, עשו הם דרכם, למן יומם הראשון בישיבה ועד לצעידה זו, האחרונה, לצדו של מורה דרכם. הוא הנחם בדרכי הלמוד, הבנת הפשט ועמקות הסוגיא, הוא חינכם בדוגמא אישית ובדברים היוצאים מן הלב ליראת שמים, לטוהר המידות, לאהבת הזולת, לענווה ולפשטות, הוא שימש להם יועץ לכל דבר, הקשה והקל, הביאו אליו לשמוע עצתו והדרכתו. זה הקשר האמיץ שנשזר בינם לבין רבם, אותו הם נושאים כעת במעלה ההר למנוחות.

והענינים שבות להביט בקבר הפתוח, לשוליו רגבי עפר טרי שהוצאו זה עתה מוכנים למלאות צו הבורא, "כי עפר אתה ואל עפר תשוב" והמחשבות שבות פעם נוספת, מספר שנים אחורנית.

ומעשה שהיה כך היה: מספר תלמידים מהישיבה יזמו והקימו גמ"ח עזר נשואין כדי לסייע לחבריהם העומדים לפני נשואיהם, לאחר מספר שנים פנה רבי שמואל ברוך אל חברי הנהלת הגמ"ח ובפיו הצעה: לפני מספר שנים הופקד בידיו סכום מסוים שנאסף ע"י תלמידי הישיבה דאז, כגמ"ח לחתנים, משנישאו התלמידים ועזבו את הישיבה העבירו את הכסף לידי הנאמנות שלן, עתה משהוקם גמ"ח דומה במסגרת רחבה יותר מבקש הוא לצרף את הכסף שבידיו לגמח הזה, אך תנאי קודם למעשה, מבקש הוא לראות את תקנון הגמ"ח ולבדוק אם סעיפיו הם לרוחו.

לאחר שעבר על התקנון נתן הסכמתו לכל סעיפיו פרט לאחד, שם נאמר כי הזכות לתלמיד לקבלת הלוואה ניתן אך ורק לאחר שאסף סכום מסוים לקרן הגמ"ח. לסעיף זה הוא התנגד בכל תוקף, לדעתו, אין להפלות בין תלמיד לתלמיד, כל אחד זכאי לקבלת הלוואה, אך לא כל אחד מסוגל לאסוף כספים, ישנם בחורים עדיני נפש ואין הם מסוגלים לזה. חברי ההנהלה ניסו להתמקח איתו בטענה כי הסעיף נועד אך ורק כדי להגדיל את קרן הגמ"ח וכולו לתועלת הלווים, אך הוא בשלו, אין הוא מוכן להעביר את הכספים שבנאמנותו לפני שיבוטל הסעיף הנ"ל ואכן השיג הוא את מבוקשו.

והענינים שבות להביט בקבר הפתוח למשמע קולו של קהל הנוכחים שפתח בתפילת "אחינו כל בית ישראל". ידיד לספסל הלמודים נחלץ לקיים ברבו חסד של אמת והקהל מביט בנעשה ומחריש.

רגבי העפר שלשולי הקבר החלו סותמים את הגולל, עוד רגע קט ואביו בקולו השבור רווי הכאב אומר קדיש, והקהל החל לעשות דרכו חזרה במורדות ההר, ובהם תלמידיו הרבים, בהותירם מאחור את קברו הרענן של מורם ורבם האהוב, אשר בצלו חימדו וישבו שנים רבות ומתק פריו לא יסוף מחיכם לעולם.

(מאמר זה פורסם ב"המודיע", במלאות השבעה לפטירת רבינו זצ"ל)